

ANALIZA FAKTORA RAZVOJA I KOMPARATIVNE PREDNOSTI

FEDERALNI ZAVOD ZA PROGRAMIRANJE RAZVOJA
Alipašina 41 71000 Sarajevo
tel. +387 33 667272 fax: +387 33 212625
web stranica: www.fzzpr.gov.ba
e-mail. info@fzzpr.gov.ba

17. oktobar 2005.

SADRŽAJ

UVOD.....	3
1. STANOVNIŠTVO	4
2. PRIRODNI RESURSI	6
2.1. OPĆE KARAKTERISTIKE PRIRODNIH RESURSA KAO FAKTORA RAZVOJA I KOMPARATIVNE PREDNOSTI	6
2.2. VODA I HIDROPOTENCIJAL	6
2.3. ŠUME	12
2.4. POLJOPRIVREDNO ZEMLJIŠTE	15
2.5. RUDNA BOGATSTVA	18
3. KAPITAL	20
3.1. AKUMULACIJA I INVESTICIJE	20
3.2. BANKARSKI SEKTOR.....	21
3.3. PRIVATIZACIJA.....	22
3.4. DIREKTNA STRANA ULAGANJA	23
3.5. VANJSKI I UNUTRAŠNJI DUG	25
3.6. SREDSTVA DONACIJA	26
3.7. VANJSKA TRGOVINA.....	27
3.8. PLATNI BILANS.....	31
4. NAUKA I TEHNIČKO – TEHNOLOŠKI PROGRES.....	32
5. OKRUŽENJE.....	35
5.1. POLITIČKO OKRUŽENJE	35
5.2. POSLOVNO OKRUŽENJE	36
5.3. SOCIJALNO OKRUŽENJE.....	41
6. DOSTIGNUTI NIVO RAZVOJA FBiH, ODNOSNO BiH (BDP).....	43
7. BILANSIRANJE VAŽNIJIH INDUSTRIJSKIH I OSNOVNIH POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA U FBiH	43
7.1. INDUSTRIJSKI PROIZVODI	43
7.2. POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENI PROIZVODI	45

UVOD

Programom rada Vlade FBiH u 2006.godini predviđeno je da Federalni zavod za programiranje razvoja pripremi materijal Faktori razvoja i komparativne prednosti Federacije BiH, odnosno BiH.

U materijalu je dat kratak osvrt na faktore razvoja (stanovništvo-kadrovi, prirodni resursi, kapital, nauka i tehničko-tehnološki progres) i komparativne prednosti FBiH, odnosno BiH. Osim toga, dat je osvrt na okruženje (političko, poslovno, socijalno i dr.), dostignut nivo razvijenosti FBiH, odnosno BiH izražen kroz ostvareni GDP (BDP). Također, izvršeno je bilansiranje za važnije industrijske i osnovne poljoprivredno-prehrambene proizvode sa stanovišta potreba i ostvarene proizvodnje.

Prilikom izrade ovog materijala korišteni su, pored statičkih, i raspoloživi podaci resornih ministarstava i drugih institucija.

Pored faktora razvoja, koji su osnova ovog materijala, date su za pojedine segmente i naznake mogućih pravaca razvoja.

1. STANOVNIŠTVO

Stanovništvo je bitna komponenta razvoja. Prema posljednjem popisu iz 1991.godine ukupan broj stanovnika u BiH je iznosio 4.377.033, od čega se na Bošnjake odnosi 1.902.956 ili 43,5%, Hrvate 760.849 ili 17,4% , Srbe 1.366.104 ili 31,2%, Jugoslovane 242.684 ili 5,5% i Ostale 104.440 ili 2,4%.

Zbog rata i ratnih posljedica, kao i velikog broja izbjeglih i raseljenih osoba, popis stanovništva od 1991.godine do danas nije vršen. Vrše se procjene ukupnog broja prisutnog stanovništva sa 30.06 i 31.12. svake godine, tako da sa 30.06.2005.godine ukupan broj prisutnog stanovništva u BiH¹ iznosi 3.855.000, od čega se na FBiH odnosi 2.328.434, a na RS 1.526.566 stanovnika. U FBiH na Bošnjake se odnosi 1.685.960 ili 72,4%, Hrvate 513.020 ili 22%, Srbe 106.623 ili 4,6% i ostale 22.831 ili 1,0%. Najveći broj prisutnog stanovništva u FBiH je na području Tuzlanskog kantona (502.862 ili 21,6%), Sarajevskog (403.038 ili 17,3%), dok je najmanji broj prisutnog stanovništva u Bosansko-podrinjskom kantonu (35.214 ili 1,5%).

Starosna struktura je vrlo važan indikator razvoja stanovništva.

STANOVNIŠTVO FBiH PREMA STAROSTI

Godina	-u procentima			
	0-14	15-64	65 i više	Ukupno
2005.	18,1	67,8	14,1	100,0

U promjenama dobnog sastava stanovništva BiH i FBiH ogledaju se dva istovremena demografska procesa: smanjivanje broja i udjela mladih uz povećanje starog stanovništva (proces demografskog starenja).

Rat u BiH, je bitno poremetio demografsku i etničku sliku. Migracije uzrokovane agresijom u pojedinim kantonima su rezultirale povećanim odnosno smanjenim brojem stanovnika, u odnosu na period prije agresije. Preko milion stanovnika iselilo se iz zemlje, dok ih je mnogo više raseljenih. Povratak bi osigurao stabilnu radnu snagu i dao potstrek obnovi poljoprivrede. Oko polovine izbjeglih i raseljenih stanovnika BiH još uvijek je izvan svojih predratnih domova. U oko 40 zemalja boravi još blizu 500.000 osoba² iz BiH (trajno su riješili status 400.000 ili 80%, a traže trajna rješenja 100.000 osoba ili 20%).

Povratak raseljenih i izbjeglih osoba odvija se u vrlo složenim uvjetima, koji se ogledaju u nedostatku sredstava, problemu zapošljavanja i obrazovanja, strukturi povratničke populacije (staro i iznemoglo stanovništvo) i dr.

Demografija povratka jasno pokazuje mnogo veću koncentraciju u gradska područja u odnosu na seoska, pošto su mogućnosti zapošljavanja u gradovima veće.

Temeljni cilj demografske politike je: - povratak velikog broja prognanika i izbjeglica u predratne domove; i zaustavljanje procesa demografskog starenja.

Izvor bogatstva zemlje i potencijalne energije za razvoj privrede se nalazi prvenstveno u obrazovnim i stručno iskusnim kadrovima. Kadrovi čine motornu snagu razvoja društva. U narednom periodu najdalekosežnije promjene u razvoju društva treba upravo da dožive kadrovi i obrazovanje. Kao relativno mala zemlja, sa obiljem radne snage, BiH je objektivno upućena da svoje komparativne prednosti traži i na području znanja i kadrova.

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku u 2005. godini ukupan broj zaposlenih u FBiH iznosio je 388.418 lica, što predstavlja značajno smanjenje od 19.336 radnika u odnosu

¹ Agencija za statistiku BiH

² Izvor podataka:Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (početak 2006.godine)

na 1999.godinu (407.754). Jedan od vodećih problema u oblasti zapošljavanja je veliki broj radnika koji su zaposleni, a nisu prijavljeni kao zaposleni radnici. To se naročito odnosi na oblasti trgovine, ugostiteljstva, turizma i zanatstva.

Analiza zaposlenih radnika prema djelatnostima značajna je iz više razloga. Ona pokazuje koja djelatnost najviše doprinosi zaposlenosti i kakve se promjene u tom pogledu dešavaju tokom vremena. Na osnovu nje se može zaključiti koje su djelatnosti propulzivne i na koje se najviše može računati u budućem zapošljavanju.

Prerađivačka industrija zauzima prvo mjesto u zaposlenosti (84.720 ili 21,8%). Na drugo mjesto dolazi trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila i motocikla, te predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo sa 53.124 ili 13,7% itd.

Strukturu zaposlenih čini značajno učešće radnika sa većim brojem godina starosti (mart 2005.godine). Najzastupljeniji su zaposleni radnici od 40-44 godine starosti (63.787), dalje sljede zaposleni radnici od 45-49 godina starosti (56.625), 35-39 godina starosti (51.363), 30-34 godine starosti (43.115), 55-59 godina starosti (24.013), a najmanje su zastupljeni zaposleni radnici do 19 godina starosti (678).

U strukturi zaposlenih radnika prema stepenu stručnog obrazovanja u FBiH u martu 2005.godine najviše učešće imaju radnici sa srednjim obrazovanjem (36,2%), zatim kvalifikovani radnici (21,2%).

Nivo zaposlenosti u 2005.godini dostigao je 61,6% nivoa zaposlenosti iz 1991.godine. Stepenn zaposlenosti u 2005.godini u FBiH iznosio je 13,6%³.

Stopa nezaposlenosti u FBiH u 2005.godini iznosila je 47,2%, i iz godine u godinu raste.

Na evidencijama Biroa za zapošljavanje u martu 2006.godine nalazi se 351.367 osoba. Broj lica koja prvi put traže zaposlenje iznosi 170.408 ili 48,5%.

Struktura osoba koja traže zaposlenje je slijedeća: KV-129.768 ili 36,9%; VKV-2.882 ili 0,8%; SSS 78.463 ili 22,3%; VŠS-4.780 ili 1,4% i VSS-6.479 ili 1,8%, dok se na nestručna lica odnosi 128.995 ili 36,8%.

Posmatrano po kantonima najveći broj lica koja traže zaposlenje je u Tuzlanskom kantonu (85.052 ili 24,2%); Zeničko-dobojskom (68.767 ili 19,6%); Sarajevskom (67.804 ili 19,3%) itd.

Od ukupnog broja lica koja traže zaposlenje demobilisani vojni obveznici učestvuju sa 60.946 ili 17,3%. Ovu populaciju čine mlađe osobe sa otežanim socio-ekonomskim položajem.

Ratni vojni invalidi sa preostalom radnom sposobnošću, u ukupnom broju lica koja traže zaposlenje učestvuju sa 8.343 ili 2,3%. Ostala invalidna lica učestvuju sa 2.837 ili 0,8%.

U skladu sa Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba, novčanu naknadu u martu ove godine koristilo je 6.125 lica ili 1,7% od ukupnog broja registrovanih nezaposlenih. Zdravstvenu zaštitu u istom periodu koristilo je 212.121 lice ili 60,4% od ukupnog broja evidentiranih nezaposlenih.

Ukupna radna snaga koja se sastoji od ukupnog broja zaposlenih i nezaposlenih pokazuje stalni porast tokom posljednje tri godine. Broj lica koja ulaze u radnu snagu u FBiH, koji se sastoji uglavnom od mlađe populacije, prevazilazi broj onih koji ih napuštaju. U 2005.godini ukupna radna snaga⁴ u FBiH je iznosila 735.896 ljudi, što predstavlja povećanje od 3,1% u odnosu na 2004.godinu.

Kadrovski resurs je osiromašen tokom rata. Konsolidiranje kadrovskog potencijala, značajna je karika u stvaranju pretpostavki za oživljavanje proizvodnje.

Razlog za zabrinutost je veliki gubitak najznačajnijeg dijela ukupne populacije stanovništva u doba potpune kreativne zrelosti.

³ 1991.godine u BiH 23,0%.

⁴ U BiH u septembru 2005.godine 1.162.460 ljudi.

2. PRIRODNI RESURSI

2.1. OPĆE KARAKTERISTIKE PRIRODNIH RESURSA KAO FAKTORA RAZVOJA I KOMPARATIVNE PREDNOSTI

Da bi se mogao vrednovati kvantitet i kvalitet raspoloživih prirodnih resursa, veliki značaj mora se dati realnoj i kompleksnoj procjeni prirodnih uslova i izvora. Međutim, prirodni resursi ne mogu da predstavljaju trajan oslonac privrednog razvoja, nego samo uporište za odgovarajući izbor proizvodne orijentacije.

Kompleksno korištenje prirodnih resursa kao faktora razvoja zahtijeva izradu strategije njihovog planskog korištenja. Kreiranje strategije korištenja prirodnih izvora (resursa), kao faktora razvoja, mora uvažavati tehnološke, ekonomske, socijalne i političke aspekte, što do sada nije bio slučaj i negativno se odražavalo na razvoj BiH.

Značaj prirodnih uslova i izvora je veći ukoliko je zemlja nerazvijenija.

Kod nas je već dugo prisutno mišljenje da je BiH vrlo bogata prirodnim resursima. Međutim, već prijeratni razvoj (do 1992. god.) demantovao je mnoga takva shvatanja (npr. rezerve boksita, cinka, srebra i dr.).

Radi ostvarenja odgovarajućeg privrednog razvoja potrebno je pažnju usmjeriti i na očuvanje prirodnih resursa, prije svega, zemljišta, šumskog bogatstva, vodnih resursa, kao i mineralnog bogatstva.

U BiH, se nedovoljno ulaže u istraživanje prirodnih izvora (resursa). Procijenjene količine vjerovatno su manje od stvarno raspoloživih. Zbog malog ulaganja u istražne radove proizvodnja je u nekim slučajevima trpjela velike transportne troškove (boksit, željezna ruda i td.).

Intenziviranje geoloških istraživanja je neophodno radi iznalaženja novih ležišta podzemnih voda i mineralnih sirovina i od velikog je značaja za određivanje pravaca razvoja privrede. Od posebnog su značaja istraživanja mineralnih, termomineralnih i termalnih voda za energetske svrhe.

Voda, šumsko bogatstvo, zemljište i mineralna bogatstva čine BiH relativno bogatu prirodnim resursima. To su njene komparativne prednosti u odnosu na okruženje i druge zemlje.

Komparativne prednosti BiH, odnosno FBiH, su i u nizu energetske sirovinskih grana, kao i u preradi njihovih proizvoda. Prije svega, to je proizvodnja hidroenergije, proizvodnja uglja i termoenergije, željezne rude i crne metalurgije, boksita i razvoj aluminijske industrije, prerada drugih značajnih metala te industrija nemetala i građevinskog materijala.

Drvni kompleks, takođe, spada u komparativne prednosti BiH.

Osim toga, tu su nekonvencionalni izvori (geotermalna energija, solarna energija, energija vjetra i dr.) kao bogatstvo, odnosno komparativne prednosti koje naša zemlja nedovoljno ili nikako ne koristi.

Komparativne prednosti BiH su i prirodne ljepote koje se nedovoljno koriste u turističke svrhe, a koje treba zaštititi kao nacionalne parkove, rezervate prirode, rekreaciona područja uz očuvanje bioloških resursa tj. flore i faune.

U dogledno vrijeme prirodni resursi BiH, uz racionalno korištenje, neće predstavljati limitirajući faktor razvoja.

Pri tome, treba aktivno raditi na sprječavanju neracionalnog korištenja prirodnih resursa .

2.2.VODA I HIDROPOTENCIJAL

Voda je nezamjenjivo dobro od općeg interesa koje zbog svog značaja za život, privredu i razvoj zahtijeva jedinstven i cjelovit pristup, što nije slučaj s ostalim prirodnim resursima.

Voda je sve više ekonomska kategorija, odnosno roba, a ne dar prirode. Kako rastu potrebe za vodom, to raspoložive i upotrebljive količine postaju ograničenije.

Smatrajući vodu jeftinom, u dosadašnjem razvoju, prema njoj se odnosilo rasipnički, nedomaćinski i neekonomski tj. trošila se neracionalno i zagađivala nemilice.

Nepoklanjanje dovoljne pažnje obezbjeđenju i zaštiti potencijalnih vodnih resursa učinit će da voda ubuduće bude skuplja.

Osim toga, razvoj privrede i rast individualnog standarda uzrokuju povećanje potrošnje vode, a to za sobom povlači sve veća ulaganja za zaštitu kvaliteta i kvantiteta voda. S druge strane, poljoprivredni resursi, privredni i drugi važni objekti i značajna infrastruktura predstavljaju prostore koji zahtijevaju veći stepen zaštite od voda.

U procesu razvoja privrede vodno bogatstvo je jedan od osnovnih elemenata čija je ponuda ograničena⁵ i za koju nema supstitucije (zamjene) u razvoju životnih procesa.

Na definiranje vodnog bogatstva značajnu ulogu imaju hidrografski i klimatski faktori.

Hidrografske karakteristike

Teritorija BiH prostire se na području između 42⁰ 26' i 45⁰ 15' sjeverne geografske širine te 15⁰ 45' i 19⁰ 41' istočne geografske dužine. Obuhvata površinu od 51.129 km². Veća je od mnogih evropskih država (Luksenburg, Švajcarska, Holandija, Danska, Belgija itd.). Bosna i Hercegovina ima oko 25 km morske obale (područje Neuma).

Bosanskohercegovački riječni tokovi u hidrografskom smislu, pripadaju slivovima Crnog i Jadranskog mora.

Od ukupne površine BiH crnomorskom, odnosno slivu rijeke Save pripada oko 76%, a slivu Jadranskog mora oko 24%.

Prema ranijem Zakonu o vodama⁶, teritorija BiH je podijeljena na slijedeća osnovna slivna područja:

1. neposredni sliv rijeke Save
2. sliv rijeke Une sa Koranom i Glinom u BiH
3. sliv rijeke Vrbas
4. sliv rijeke Bosne
5. sliv rijeke Drine u BiH
6. sliv rijeke Neretve u BiH
7. sliv rijeke Trebišnjice
8. sliv rijeke Cetine u BiH

Karakteristika hidrografske mreže BiH je da veliki dio vodotoka pripada kategoriji međunarodnih vodotoka. Rijeka Sava čini sjevernu granicu BiH, jednim dijelom rijeka Una zapadnu, a većim dijelom rijeka Drina istočnu granicu BiH. Bosanskohercegovačko-hrvatsku granicu presijeca rijeka Neretva na jugu i na krajnjem sjeverozapadu rijeke Korana i Glina.

U veoma karstifikovanom području zapadne Hercegovine vode sa Livanjskog polja podzemnim putem napajaju rijeku Cetinu, a sa krajnjeg juga vode Popovog polja i Trebišnjice su preusmjerene na Omblu u tom dijelu primorja.

Samo slivovi rijeka Vrbasa, Ukraine i Bosne čitavom svojom površinom pripadaju području BiH.

Značajan dio vodoprivrednih problema zbog ovakvih hidrografskih karakteristika BiH morat će se rješavati upravo na međunarodnim vodotocima.

⁵ Količina vode, prema mišljenju većine stručnjaka u svijetu je konstantna količina. Od ukupne vode na planeti Zemlji, na slanu vodu mora i okeana odnosi se 97,5 %, a na slatku vodu samo 2,5%.

⁶ „Sl. list RBiH“, br.36/75, 41/75, 10/90

Hidrografska mreža BiH je raznorodna, jer je u zapadnom, jugozapadnom i južnom dijelu znatno rjeđa u odnosu na središnje i sjeverne dijelove.

Visinska razlika rijeka je značajna, odnosno vrlo je pogodna za korištenje u vodoprivredne svrhe. Najviša je kod Vrbasa (1687m), Neretve (1320m), Vrbanje (1356m), Prače (1,131m), Čehotine (980m) itd.

*Zakonom o vodama za FBiH*⁷, glavna slivna područja su: 1. slivno područje Une s dijelom slivova Korane i Gline, 2. slivno područje Vrbasa; 3. slivno područje Bosne; 4. slivno područje Drine; 5. slivno područje Neretve sa dijelom sliva Trebišnjice; 6. slivno područje Cetine s dijelom sliva Krke.

U toku je donošenje Odluke o granicama riječnih bazena i vodnih područja u FBiH.

Klimatske karakteristike

Generalno posmatrajući klima BiH je umjereno kontinentalna. Međutim, postoje tri osnovne modifikacije koje imaju utjecaja na padavinski i temperaturni režim i to:

- umjerenokontinentalna klima sjeverne i nižih dijelova centralne Bosne;
- planinska (alpska) klima viših predjela centralne Bosne i
- mediteranska klima južnog dijela zemlje, odnosno Hercegovine.

Specifičnost klime je njena dinamička promjena, jer se idući od mora ka unutrašnjosti kontinenta, na potezu od 100 do 200 kilometara vrlo brzo mijenjaju tri klime.

BiH je gotovo podjednako udaljene kako od Ekvatora tako i od Sjevernog pola, odnosno nalazi se u sjevernom umjerenom toplotnom pojasu. Zbog toga, u BiH nema izdvojenog suhog godišnjeg doba kakvih ima u tropskim širinama, niti surovih, dugotrajnih, hladnih zima polarnih krajeva.

Sijanje Sunca ili insolacija (percentualni odnos između stvarnog trajanja sijanja i potencijalnog trajanja) kreće se između 40-60%. Južni dio BiH, odnosno FBiH u prosjeku ima 60% insolacije, što je vrlo povoljno i spada među najviše insolacije u Evropi.

Međutim, u nekim krajevima BiH insolacija je i do 50% manja zbog magle (na primjer Butmir-Sarajevo).

Klima BiH je takva da padavina ima preko cijele godine usljed utjecaja ciklona koji se kreću preko ili u neposrednoj blizini njene teritorije.

Osim toga, vještačke akumulacije uzrokuju promjene u mikroklimi neposredne okoline. Ove promjene se odnose prvenstveno na temperaturni režim vlage i vjetra te frekvenciju pojave magle.

Površinske vode

Na teritoriju BiH godišnje padne oko 12 50 lit / m² kiše, odnosno s obzirom na površinu BiH, prosječno godišnje padne oko 64 milijardi m³ vode, odnosno oko 2000 m³ /s. U FBiH prosječno godišnje padne 55,5 milijardi m³ vode.

Zbog složenih ortografskih, hidroloških, klimatskih i drugih utjecaja samo dio ovih voda otiče površinski (oko 60%).

⁷ „Sl. novine FBiH“, br.18/98

Prirodna jezera

Na području BiH postoji više stalnih i povremenih prirodnih jezera različitog tipa i hidrološkog i vodoprivrednog značaja. U **stalna jezera** spadaju riječna i planinska jezera. *Riječnih jezera*, odnosno „ujezerenja tekuće vode“ (prirodno proširenje riječnih korita, kao i ispred prirodnih pragova u koritu) ima malo i to uglavnom na Plivi, Uni i Trebižatu. Nemaju vodoprivredni značaj, ali su visokovrednovana kao prirodne ljepote i ekološki činioci. Međutim, u BiH nisu posebno proučavana.

Planinska jezera su rasuta po prostoru Dinarida i najčešće su glacijalnog porijekla. Prema procjeni ima ih oko 30, ali ih je dvadesetak bilo predmetom proučavanja Speleološkog društva BiH prije rata 1992. godine.

Povremena jezera su jezera koja se pojavljuju kao retenzije u nekim kraškim poljima tokom kišnog perioda godine ili nakon otapanja snijega.

Iako retenzija ima i u crnomorskom slivu (Podrašnica, Lušci Palanka itd.), najznačajnije su u jadranskom slivu (sliv Cetine, Trebišnjice, Neretve).

Hidrološka uloga ovih retenzija je veoma velika i bez njih režim velikih voda na nižim kraškim horizontima bio bi još nepovoljniji.

Podzemne vode

Pored voda u vodotocima i jezerima, kao prirodnim resursima, BiH, odnosno FBiH, raspolaže i prirodnim bogatstvima od preko 250 izvora sa mineralnom, termalnom i termomineralnom vodom, kao značajnim rezervama **podzemne vode**. Kapacitet izvorišta termalne i termomineralne vode iznosi 2038 l/s, a u FBiH 1172 l/s. Bogatstvo podzemnih voda BiH je znatno. Količina vode za eksploataciju u svim ležištima mogla bi se procijeniti na 16 m³/s i u FBiH 4,9 m³/s, što je značajna rezerva⁸. Međutim, podzemne vode su u vrlo uskoj povezanosti sa površinskim vodotocima i čine sastavni dio vodenih resursa. One su prihranjivači površinskih tokova. Zagađivanjem voda površinskih vodotokova vjerovatno su u izvjesnom stepenu zagađene i neke podzemne akumulacije.

Ovo ukazuje na hitnost regulisanja zagađivanje vodotokova. Naime, velika je disproporcija između zakonom zahtijevanog i stvarnog stanja kvaliteta površinskih voda. Ovo se naročito odnosi na vodotoke koji pripadaju crnomorskom slivu (Bosna i Vrbas). Preko 50% industrijskog zagađenja u BiH nosi rijeka Bosna sa svojim pritokama, a oko 25% industrijskih zagađenja otpada na Vrbas sa pritokama.

Osim toga, u posljednje vrijeme sve češće dolazi do incidentnih zagađenja prouzrokovanih grubom nepažnjom pri manipulisanju štetnim i opasnim materijama, odnosno nekom havarijom.

Toksične materije koje na ovaj način dospiju u vodotoke uzrokuju velike štete, posebno ribljem fondu.

Poseban problem za vode BiH, odnosno FBiH, predstavljaju komunalne vode i unutar njih razorno dejstvo fenola i deterdženata na floru i faunu. Ukoliko se nastavi zagađivanje voda ovim tempom, znatno više će koštati prečišćavanje vode od sadašnjih mjera preventive.

Govoreći o vodnom bogatstvu (njegovim kvantitativnim karakteristikama) mora se istaći i **kvalitet voda**. Vode I i II klase koje se upotrebljavaju za piće, uz odgovarajuće prečišćavanje, uglavnom se nalaze u izvorišnim zonama vodotoka i gornjim dijelovima glavnih vodotoka i pritoka skoncentrisane na manjim prostorima.

Dakle, vode boljeg kvaliteta udaljavaju se od korisnika sve više i više te će biti neophodno graditi regionalne sisteme za dovođenje vode do potrošača. Pri tome, prije svega, treba

⁸ „Okvirna vodoprivredna osnova BiH“, JVP „Vodoprivreda BiH“, Sarajevo 1994. godine, str. 71.

definisati zaštitne zone, kao i aktivnosti koje se u njima mogu odvijati radi spriječavanja daljnje degradacije ovih voda.

Prema procjeni, BiH kao cjelina, dugi niz godina neće imati poteškoća u snabdijevanju industrijskom vodom (limitirajući faktor razvoja u nekim zemljama), ali to nije slučaj sa pitkom vodom.

Rasprostranjenost vodnog bogatstva nije ravnomjerna i neke aglomeracije već danas oskudijevaju vodom (Sarajevo, Tuzla, itd.)

Naime, u BiH postoje određene zone sa brzim oticanjem voda, gdje treba vode akumulirati radi ishranjivanja drugih terena gdje nema dovoljno vode. Sliv rijeke Drine, kao područje brzog proticanja od posebnog je značaja za BiH.

Dakle, moramo prirodne režime voda vještački izravnati gradeći akumulacije radi maksimalnog raspoređivanja korisnih efekata odnos između minimalnih i maksimalnih protoka) u tzv. vegetacionim mjesecima. U BiH ima 26 većih ili manjih akumulacija.

Neravnomjeran raspored voda u BiH posebno je karakterističan za područja krša. Mreža vodotoka i pored velikih padavina je slabo razvijena. Veliki prostori nemaju čak ni povremenih vodenih tokova. Zimi dolazi do vrlo velikih proticaja te plavljenja kraških polja dok je ljeti oticanje vrlo malo, a mnogi vodotoci i presuše. Kod nekih kraških polja i preko 90% ukupnog oticanja obavi se u nekoliko zimskih mjeseci.

Posebnu pažnju treba usmjeriti na zaštitu kraških vrela, jer je njihova voda uglavnom sačuvana od zagađenja, a kvalitet vode veoma dobar.

Regulisanje vodenih tokova je značajno, a posebno u savremenim uslovima imajući u vidu ekološke momente. Pri povremenim poplavama kašnjenje u regulisanju mnogih rijeka ima teške posljedice. Međutim, neuporedivo veće štete su od erozije tla kojom bujice sve više smanjuju obradive površine. Vodena stihija u BiH je vrlo velika zbog razlika između minimalnih i maksimalnih protoka.

Zaštita od voda obuhvata: zaštitu od poplava (spoljnih i unutrašnjih voda), zaštitu od suvišnih voda u tlu (odvodnjavanje) i zaštitu od erozije tla i uređenje bujica.

Neophodno je angažovanje na sprovođenju svih ovih radnji radi eliminisanja štete stanovništvu, privrednim, industrijskim, infrastrukturnim i drugim objektima nastale zbog neuređenog vodnog režima.

Promet na vodama

Promet na vodama predstavlja izvanredno značajnu komponentu unutarnjeg i vanjskog prometa u mnogim razvijenim zemljama. Ovaj vid transporta roba zbog svojih ekonomskih, ekoloških, energetskih i drugih prednosti ponovo je afirmisan posljednjih decenija.

U BiH postoje povoljne mogućnosti razvoja prometa na vodama. Međutim, u posljednjih sto godina malo je urađeno na izgradnji novih i poboljšanju uvjeta plovidbe na postojećim plovnim putevima.

Rijeke BiH u znatno većoj mjeri bile su iskorištavane za promet početkom prošlog stoljeća. Neobrađeni trupci iz šuma spuštani su splavovima do mjesta prerade.

U BiH, odnosno FBiH, plovidba se obavlja rijekom Savom duž obale duge 343 kilometra, Neretvom od Gabele do Metkovića na dužini ok oko 4 kilometra te duž pripadajuće morske obale duge oko 24 km.

Nedovoljne dubine plovnog puta, za vrijeme trajanja malih protoka, uzrokuju ograničenje plovidbe, odnosno potrebu smanjenja tereta. Takođe, guste magle uzrokuju smanjenje brzine plovidbe, posebno ako plovila ne raspolažu radarima.

Najznačajnije su luke u Brčkom, Bosanskom Šamcu te u Bosanskom Brodu za tečni teret (naftni terminal). Vršene su pripreme za izgradnju luke u Bosanskoj Gradiški.

Proučavanja hidroloških i morfoloških karakteristika vodotoka u BiH pokazuju da postoje realni tehnički uvjeti za značajno produženje mreže plovnih puteva.

Ribarstvo i ribnjčarstvo

BiH raspolaže sa oko 10.000 km većih stalnih vodotoka (oko 20.000 ha vodenog ogledala), oko 400 ha prirodnih jezera od kojih najznačajnije za ribolov, Hutovo Blato, ima 270 ha), oko 18.207 ha u 26 izgrađenih vodnih akumulacija te preko 20 km morske obale. Sve ovo čini uvjete za razvoj akvakulture.

Akvakultura obuhvata proizvodnju i eksploataciju vodenih organizama vještačkim ili prirodnim sredstvima. U BiH ova proizvodnja se obavlja u više ekosistema u kontrolisanim i nekontrolisanim uvjetima. Iskorištavanje ribljeg fonda⁹ isključivo sportskim ribolovom dozvoljeno je na otvorenim vodotocima, prirodnim jezerima i vodenim akumulacijama kako bi se spriječila devastacija ribljeg fonda. Privredna eksploatacija (sa mrežama i alatima) dozvoljena je samo u toku Save, u Hutovu Blatu i vodnoj akumulaciji Buško Blato.

U BiH značajniji razvoj proizvodnje ribe može se ostvariti u prirodnim i vještačkim akumulacijama, kao i povećanjem površina – izgradnjom novih ribnjaka ili akumulacija.

Hidropotencijal

Jedna od bitnih karakteristika bosanskohercegovačkih rijeka je njihov hidropotencijal, koji nije dovoljno iskorišten.

Ukupan hidropotencijal velikih vodotoka u Bosni i Hercegovini prema studiji «Sadašnja saznanja o hidroenergetskom potencijalu. Bosne i Hercegovine», koju je 1986. godine uradio Institut za Elektroprivredu Sarajevo, iznosi cca 18.600 GWh godišnje. Ukupna iskorištenost tog potencijala je oko 40% ili 7.182 GWh godišnje, što je u poređenju sa drugim evropskim zemljama nisko. Što se tiče malih hidroelektrana, ovdje je iskorištenost još niža.

Međutim, dobar dio ovog hidropotencijala je trajno izgubljen zbog prostornih, ekoloških i ekonomskih ograničenja koja su nastala u proteklom periodu.

Pored hidroenergetskog potencijala velikih vodotoka, BiH raspolaže i hidroenergetskim potencijalom malih vodotoka na kojima bi se mogao izgraditi veći broj hidroelektrana male snage. Procjenjuje se da taj hidroenergetski potencijal iznosi 12% ukupnog hidroenergetskog potencijala velikih vodotoka.

Kvalitet hidroenergetskog potencijala u Bosni i Hercegovini je visokog nivoa, pogodan je za izgradnju velikih akumulacija i višenamjensko korišćenje vode.

Za proizvodnju električne energije u BiH postoje značajni energetske potencijali. Pored ugljenih bazena, tu je hidroenergetski potencijal vodotoka.

Proizvodni kapaciteti hidroelektrana po preduzećima u BiH predstavljeni su slijedećom tabelom:

KAPACITET HE (BEZ MHE)	EP BiH	EPHZHB	ERS	UKUPNO
U MW	492	762	746	2.000

⁹ Zakon o slatkovodnom ribarstvu BiH

HIDROELEKTRANE U FBiH

<i>HIDROELEKTRANE</i>		
<i>Lokacija</i>	<i>Instalirana snaga u MW</i>	<i>Raspoloživa snaga u MW</i>
Čapljina	440	440
Rama	160	160
Jablanica	150	160
Grabovica	114	117
Salakovac	210	210
Mostar	72	72
Jajce I	60	60
Jajce II	30	30
Male HE	13	13
UKUPNO:	1.249	1.262

Mogući proizvodni kapacitet malih hidroelektrana iznosi 3000 MW.

Bosna i Hercegovina raspolaže značajnim energetske resursima koji nisu aktivirani. Dio hidroenergetskog potencijala je zajednički sa susjednim državama i njegovu podjelu, aktiviranje i korišćenje treba rješavati u skladu sa međunarodnim normama, na osnovu međudržavnih ugovora¹.

Nesporna je potreba za dugoročnim povećanjem proizvodnje i prodaje električne energije na domaćem i regionalnom tržištu. Ovaj cilj će biti realiziran povećanjem proizvodnih kapaciteta: modernizacijom postojećih objekata i intenzivnom izgradnjom novih proizvodnih objekata.

Prioritet ima modernizacija i rekonstrukcija u HE Rama, HE Jajce i CHE Čapljina. Kao novi proizvodni kapaciteti prioritet imaju oni projekti koji su najbolje potkrijepljeni validnom projektnom dokumentacijom i koji su potvrđeni kao nesporni:

- HE Ustikolina
- HE Vranduk
- HE Mostarsko Blato

Tu su i projekti mogućih novih proizvodnih kapaciteta hidroelektrana: HE Konjic, HE Glavatičevo, He Vrhpolje i Čaplje (r. Sana), He Klokun (r. Tihaljina-Mlade-Trebižat), HE Vrilo (r. Šuica), HE Dubrava (r. Lištica).

2.3. ŠUME

U ocjenjivanju nacionalnog bogatstva posebno je značajno bogatstvo šumom. Dvije su osnovne funkcije šume i to: privredna i općekorisna. Naime, šume su važan proizvodni faktor, a njihova uloga je nezamjenjiva kod vrednovanja prostora i ocjenjivanja kvaliteta življenja.

¹ U predstojećim aktivnostima naše države u podjeli imovine bivše SFRJ (sukcesija) diobnim bilansom između novonastalih država treba riješiti pitanja statusa, te podjele i korišćenja izgrađenih hidroenergetskih objekata, kao i korišćenje hidroenergetskog potencijala na zajedničkim vodotocima.

Inventarizacija šuma nije obavljena nakon rata (od 1995. god.) te se podaci uglavnom baziraju na procjenama. Stvarno stanje površina, osnovnih zaliha, prirasta i mogućeg etata moći će se ustanoviti nakon obavljene inventarizacije šuma.

Ukoliko posmatramo odnos ukupne površine šuma prema ukupnoj površini države, jedna od najšumovitijih zemalja Evrope je Bosna i Hercegovina. Pod šumama se nalazi 2.709.769 ha ili oko 53 % ukupne površine BiH. Od toga, visoke šume čine 48%, niske 34%, a ostalo su goleti.

Bosanskohercegovačke šume su prirodne šume (oko 95%) i u principu otpornije na klimatske, entomološke, fitopatološke uticaje u odnosu na evropske šume.

U ukupnoj strukturi šuma u FBiH, odnosno BiH, dominiraju šume u državnom vlasništvu, a što se vidi iz tabele:

Struktura i površine šuma

Državne šume, ha	FBiH	%	RS	%	Ukupno BiH	%
Ukupna površina šuma	1.135.931	100,00	1.050.401	100,00	2.186.332	100,00
-visoke šume	639.226	56,30	545.622	51,90	1.184.848	54,20
-niske šume i šikare	258.395	22,70	363.252	34,60	621.647	28,40
-goleti za pošumljavanje	164.213	14,50	107,846	10,30	272.059	12,50
-goleti koje nisu za pošumljavanje	74.097	6,50	33.681	3,20	107.778	4,90

Privatne šume, ha	Ukupno BiH	
		%
Ukupna površina šuma	523.437	100,00
- visoke šume	107.076	20,50
- niske šume i šikare	296.161	56,60
- goleti za pošumljavanje	120.202	22,90

Ukupna površina svih šuma, ha	Ukupno BiH	
		%
Ukupna površina šuma	2.709.769	100,00
- visoke šume	1.291.924	47,68
- niske šume i šikare	917.808	33,87
- goleti za pošumljavanje	392.259	14,48
- goleti koje nisu za pošumljavanje	107.778	3,98

Izvor: PK BiH; JP „BH Šume“, „Srpske šume“ i „Šume HB“; Preduzeća šumarstva; Simpozij o drvnoj industriji, Bihać, oktobar 2001.; Studije o razvoju USK, SBK, BPK i TK; Važeće šumsko privredne osnove i planovi gospodarenja šumama.

Šume i šumska zemljišta (državne šume) u FBiH zauzimaju 1,14 miliona ha¹⁰ ili 50% ukupnih šuma i šumskih zemljišta BiH. Iako su to značajne površine, njihova struktura je nepovoljna zbog visokog učešća goleti (14,5%) i neproduktivnih površina (6,5%), Na visoke šume otpada 56,3% i izdaničke šume (niske šume i šikare) 22,7%. Stanje nije zadovoljavajuće i kada se posmatra mogući godišnji etat zbog visokog učešća lišćara lošijeg kvaliteta koje je otežano plasirati na tržištu, što se vidi iz tabele:

¹⁰ Prema zadnjim procjenama, uključujući pošumljavanja, šume i šumska zemljišta obuhvataju 1,48 miliona ha, od toga su 1,20 miliona hektara državne šume, a 277.688 ha su privatne šume.

Godišnji etat (krupno drvo, sve šume), u 000 m³

	Federacija BiH	RS	Ukupno BiH
Četinari	1.527	1.062	2.589
Lišćari	2.509	2.137	4.646
Svega	4.036	3.199	7.235

Izvor: PK BiH; JP „BH Šume“, „Srpske šume“ i „Šume HB“; Preduzeća šumarstva; Simpozij o drvnoj industriji, Bihać, oktobar 2001.; Studije o razvoju USK, SBK, BPK i TK; Važeće šumsko privredne osnove i planovi gospodarenja šumama.

Šumski resursi nalaze se uglavnom na nerazvijenim područjima federacije BiH zbog čega imaju i svoj specifičan značaj. U narednom periodu, od razvoja šumarstva zavisit će rad postojećih i izgradnja novih prerađivačkih kapaciteta na temelju drveta, kao i celulozno-papirne industrije na nerazvijenim područjima.

Gospodarenje šumama preduzeća vrše na osnovu godišnjih planova što nije dobro za šumarstvo. Neophodno je intenzivirati poslove na izradi šumsko- gospodarskih osnova.

Šumsko bogatstvo predstavlja izuzetnu komparativnu prednost i osnovu za razvoj drvne industrije kako u FBiH, tako i u BiH. Iz ovog razloga, interesantno je poređenje šumskog bogatstva BiH sa Evropom i Austrijom, što ilustruje slijedeća tabela:

Poređenje BiH sa evropskim zemljama

	Evropa	Austrija	BiH
Površina šuma u milionima ha	146,00	3,90	2,70
Procenat površine zemlje pod šumama	31%	47%	53%
Zapremina (osnovna zaliha) drvene mase, privatne i državne šume, u milionima m ³	13.328	988	291
Zaliha, m ³ /ha		253,00	108,00
Prirast (godišnji), privatne i državne šume, u hiljadama m ³	462.630.000	27.337.000	7.942.000
Prirast m ³ /ha		7,00	2,94
Godišnji etat, privatne i državne šume, u hiljadama m ³	277.330	19.521	7.235
Sječa, m ³ /ha		5,00	2,68

Izvor: Bundesministerium für Land und Forstwirtschaft, Wien; Forstzeitung 2/99; Dugoročni program razvoja šumarstva BiH 1986-2001., Republički komitet za vodoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, Sarajevo, 1986.

Prirast (godišnji), kao što se vidi iz tabele, može se ocijeniti kao nizak i u cjelini se može objasniti nedovoljnim ulaganjem u šumarstvo i prekomjernom sječom na nekim lokalitetima.

Međutim, zapremina (osnovna zaliha) drvene mase od 291 milion m³ je veoma povoljna. Imajući u vidu slab kvalitet, nizak prirast, zanemarivanje uzgojnih radova, neophodno je sve aktivnosti usmjeriti na pošumljavanje goleti i saniranje degradiranih šuma u produktivnije visoke šume i prema daljem unapređenju visokih šuma.

U pripremi je Studija o šumarstvu i drvnjoj industriji u BiH. Cilj studije je da se sagleda stvarno stanje, potencijali, mogućnosti i proizvodni kapaciteti drvne industrije te odrediti oblasti koje su profitabilne i atraktivne za privlačenje investicija.

Studija se financira iz donacija austrijske i italijanske vlade, a priprema je Evropska banka za obnovu i razvoj.

Jedna od najznačajnijih investicija u šumarstvu je izgradnja osnovne mreže šumskih puteva radi pravilnog gospodarenja šumama i uspješnog poslovanja šumarstva u cjelini.

Otvorenost šumskih područja u FBiH je dosta neujednačena i iznosi od 3,5 km / 1000 ha do 12 km / 1000 ha. U BiH iznosi 5,6 km / 1000 ha, u visokim šumama 6,5 km / 1000 ha, a u niskim 2,9 km / 1000 ha, što je znatno ispred minimalne otvorenosti koja iznosi 10 km / 1000 ha. U Hrvatskoj i Sloveniji otvorenost šume se kreće od 15 do 25 km / 1000 ha, a u zapadnoevropskim zemljama od 25 do 45 km na hiljadu hektara.

Zbog slabe otvorenosti šuma znatno su veće potrebe za izgradnjom šumskih puteva od raspoloživih mogućnosti: preduzeća šumarstva teško dolaze do kvalitetnih kreditnih sredstava, oslonjeni uglavnom na vlastita sredstva.

Od ukupnih površina šuma i šumskog zemljišta FBiH 20% (oko 250.000 ha) je isključeno iz redovnog gazdinstva, jer je na miniranim područjima. Minirane ceste koje prolaze kroz šume, takođe predstavljaju veliki problem. Dodatni problem čine i zaražena stabla kojih najviše ima u miniranim poljima. Iz ovih razloga uvjeti za pošumljavanje su još uvijek nepovoljni. Poseban problem koji se javlja u FBiH je problem bespravne sječe. Tačan broj pilana nije poznat. Za nivo BiH operiše se cifrom od 1100-1400 pilana koje rade bez odgovarajućeg odobrenja. U FBiH njihov broj se kreće oko 400. Za rješenje ovog problema neophodna je koordinacija rada između ministarstava u entitetima koja regulišu oblast šumarstva i drvne industrije.

Mora se istaći da su šume važan činilac u zaštiti životne sredine, regulaciji režima voda, sprječavanju erozije zemljišta i poplava, povećanju plodnosti poljoprivrednih zemljišta te regulaciji klime pojedinih područja.

Šume su filteri za prečišćavanje vazduha, koriste se za rekreacione i turističke namjene, pune su ljekovitog bilja, šumskih plodova i osnova su za razvoj lovne privrede. Dakle, neophodno je obezbijediti dugoročnost gazdovanja ovim neprocjenjivim resursom. Uloga šume kao zaštitne i rekreativne zone za očuvanje zdravlja ljudi u mnogim visokorazvijenim zemljama važnija je od njene privredne koristi.

Radi očuvanja šumskog fonda, kao privrednog resursa, pored usklađivanja sječe sa prirastom, neophodno je veću pažnju usmjeriti na njegovanje šuma od epidemija, bolesti i štetočina, sprječavanje požara, obučavanje kadrova te sprječavanje krađe šume kao zajedničkog dobra.

Dakle, pravilnim gospodarenjem ovim prirodnim resursom moguće je dulji niz godina imati solidnu osnovu za dalji razvoj industrije za preradu drveta i svih ostalih grana u kojima je drvo na bilo koji način predmet rada. Pri tome, zadovoljile bi se potrebe domaćeg tržišta, ali i povećao izvoz ne samo određenih drvnih sortimenata nego i finalnih proizvoda.

2.4. POLJOPRIVREDNO ZEMLJIŠTE

Osnov svake moderne i napredne poljoprivrede je zemljište. U ekonomskoj teoriji zemljište se jednim dijelom svrstava u neobnovljive prirodne resurse, jer je podložno trošenju putem erozije, urbanizacije, izgradnje privrednih objekata, tj. tvornica, cesta, aerodroma, benzinskih pumpi, skladišta i dr. Iz ovih razloga, može se konstatovati da se zemljište apsolutno smanjuje kao poljoprivredni zemljišni kapacitet.

Od ukupnog poljoprivrednog zemljišta BiH koje obuhvata 2556 hiljada ha Federaciji BiH pripada 1258 hiljada hektara¹¹ ili 49,3%.

U strukturi ukupnog poljoprivrednog zemljišta BiH obradivo zemljište učestvuje sa 1664 hiljade ha ili 65,1%, a pašnjaci, ribnjaci, trstici i bare sa 892 hiljade ha ili 34,9%.

Visoko učešće pašnjaka, ribnjaka, trstika i bara ukazuje na još uvijek ekstezivan način korištenja zemljišta, odnosno ukazuje na potencijalne mogućnosti povećanja proizvodnje putem njene intenzifikacije. Osim toga, mogućnosti za bolje korištenje zemljišta leže i u nepovoljnom omjeru između obradivog i neobrađenog zemljišta. Naime, obrađuje se samo 50% obradivih površina.

U strukturi ukupnog poljoprivrednog zemljišta Federacije BiH obradivo zemljište učestvuje sa 756 hiljada ha ili 60,0%, a pašnjaci, ribnjaci, trstici i bare sa 502 hiljade ha ili 40,0%. U okviru obradivog zemljišta, na oranice i bašte otpada 461 hiljada ha ili 35,6%, voćnjake 41 hiljada ha ili 3,3%, livade 248 hiljada ha ili 19,7%, vinograde 5 hiljada ha ili 0,4%.

Poljoprivredno zemljište je ograničeno i po površini i po kvalitetu. Četrdeset i pet postotaka poljoprivrednog zemljišta je brdovito zemljište (300-700 m nmv) srednje kvalitete pogodno za poluintezivnu stočarsku proizvodnju. Planinska područja (iznad 700 m nmv) zauzimaju daljih 35 postotaka poljoprivrednog zemljišta. Međutim, velika nadmorska visina, strmi nagibi i niska plodnost ograničavaju njegovo korištenje samo za ispašu stoke u toku proljeća i ljeta. Manje od 20 procenata poljoprivrednog zemljišta (polovina od ukupno obradivog zemljišta) je pogodno za intezivne poljoprivredne aktivnosti, većinom u niskim predjelima u dolinama rijeka.

Zemljište BiH, odnosno FBiH sastavljeno je od nekoliko tipova tla. Oko 50% zemljišnih površina zauzimaju kiselo-smeđa tla, humusko-silikatna tla, crvenica i smeđa tla na krečnjaku i dolomitu.

Plodnost poljoprivrednog zemljišta u BiH je niska. Površine pod najboljim bonitetnim kategorijama (I-III) su rijetke, odnosno iznose svega 14‰.

Radi podizanja plodnosti, u razvojnim planovima, prioritet treba dati primjeni agrotehničkih i agromeliorativnih mjera.

Uprkos obilju vode u nezagađenim rijekama i lako dostupnim površinskim vodama, prije rata navodnjavalo se svega 5840 ha ili 0,4% poljoprivrednih površina. Zbog viška vode odvodnjavalo se 13.800 ha ili 1,1%. Sada su navodnjavane površine svedene na 8 hiljada ha i po postotku navodnjenosti BiH za 10-15 puta zaostaje za većinom zemalja u Evropi. Poznato je da se navodnjavanjem, čak i bez upotrebe đubriva, uvećavaju biljni prinosi za 2-3 puta, a ovo najmanje šteti okolini. Zbog toga, u razvojnoj politici treba značajno povećati površine za navodnjavanje.

Reljef u FBiH, pa i BiH u cjelini, je takav da pogoduje razvoju erozije tla, javljanju bujica, nanosa i poplava. Pod nagibom većinom od 13° nalazi se 84,1% teritorije BiH, što je svrstava u područja kritična za oraničnu proizvodnju. Također, u FBiH je preko 80% površina sa nagibom preko 13°. Dosta je prisutna sječa šume što pogoduje erozivnim procesima.

Na cijelom prostoru BiH, odnosno FBiH prisutno je trajno gubljenje poljoprivrednog zemljišta u nepoljoprivredne svrhe. Godišnje se trajno izgubi oko 3000 ha uglavnom najproduktivnijih obradivih površina. Također, oko 20.000 ha prekriveno je različitim otpadnim materijalom stvarajući tehnogene pustinje.

Uništavanje plodnog (ziratnog) zemljišta i povećanje populacije smanjuje zemljišni fond po glavi stanovnika. Prema posljednim oficijelnim podacima (2004.god.) FBiH ima 0,50 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta po stanovniku (međunarodni limit 0,40 ha/po stanovniku) što je formalno zadovoljavajući nivo raspoloživosti ovim resursom. Obradivo zemljište po stanovniku iznosi 0,31 ha (međunarodni limit 0,17 ha/ po stanovniku). Međutim, treba

¹¹ Srednjoročna strategija poljoprivrednog sektora za FBiH, 2000.godine.

preduzeti sve mjere da se kvalitetno zemljište sačuva od neracionalnog trošenja, a, zbog male zastupljenosti, oranične površine se moraju racionalno koristiti.

Brži ruralni razvoj FBiH, odnosno BiH limitiran je zaostalim eksplozivnim sredstvima iza rata 1992.godinu. Na prostoru BiH postoji više od 17 hiljada minskih polja sa 750.000 mina i drugih ubojnih sredstava. Njihovo uklanjanje moglo bi trajati decenijama. Dakle, više od 250.000 ha poljoprivrednog zemljišta još uvijek je nepristupačno za sigurno korištenje.

Područje BiH, karakteriše usitnjenost zemljišnog posjeda. Prosječna veličina farme u FBiH je 2,5 ha u prosjeku od 9 parcela. Radi rješavanja ovog problema podstiče se uzimanje zemljišta u najam razvojem zakonski priznatih standardnih ugovora o najmu zemljišta koji štiti i najmoprimca i najmodavca. Promovirat će se prodaja zemljišta ukidanjem poreza na zemljišne transakcije, obezbjeđenjem pratećih službi za obavljanje zemljišnih transakcija.

Klima je povoljna i omogućava većinu biljne i stočarske proizvodnje. Međutim, tu povoljnost umnogome demantuje loša sezonska i neravnomjerna regionalna padavinska raspoređenost. Raspored temperatura i padavina ima direktni uticaj na biranje smjera i inteziteta poljoprivredne proizvodnje. To se označava kao agroekološko zoniranje prostora u cilju njegovog najracionalnijeg korištenja. Ovo zoniranje prostora je najprihvatljivije na općinskom nivou, jer se najbolje uspostavlja ravnoteža između upravljanja resursima i zaštite okoliša.

Dakle iz naprijed navedenog po prirodnim osobinama područje BiH, kao i FBiH, moglo bi se definisati kroz odgovarajuće poljoprivredne zone pogodne za¹² :

- intezivnu proizvodnju žitarica, industrijskog povrća i voća te intezivno stočarstvo u ravničarskom dijelu;
- intezivno i poluintezivno voćarstvo, intezivno i poluintezivno proizvodnju stočnih žita te intezivno ovčarstvo, kozarstvo i govedarstvo u brdskom dijelu;
- poluintezivno stočarstvo u pred-planinskom i planinskom dijelu;
- intezivnu proizvodnju grožđa, svježeg povrća, mediteranskih voćnih kultura i hortikultura u južnom dijelu te
- nekonvencionalne biljne i stočne proizvodnje, gdje postoje ekološki uslovi i osiguran pristup tržištima.

Prije rata (1992.god.) preferiran je obimom manji državni, naspram resursima veći privatni sektor poljoprivredne proizvodnje. Selo je bilo siromašna i društveno zapostavljena životna sredina.

Moderan pristup korištenja zemljišnog resursa, sagledava poljoprivredu kao dio seoskog (ruralnog) ambijenta u kojem se isprepliće veliki broj faktora tehničko-tehnološke, ekonomske, demografske, sociološke, socijalne i ekološke prirode.

Zbog visokih potreba u opremi, građevinama i reprodukcijским materijalima, moderna poljoprivreda iskazuje snažnu ovisnost o kapitalu. Ona angažuje 2-3 puta više finansijskih (osnovnih i obrtnih sredstava) po poljoprivredniku, nego što je slučaj u industriji.

Dva osnovna elementa za pokretanje poljoprivrednog razvoja su znanje i novac.

Da bi zadovoljila potrebe svog poljoprivrednog razvoja, BiH, odnosno FBiH nema dovoljno vlastitih sredstava. Sektor primarne poljoprivrede ima ograničen pristup kreditnim sredstvima, i to čini u ciljanim programima MZ i pri umanjenim kreditnim kamatama od strane države. Nema pristupačnih kratkoročnih kredita za dobivanje obrtnih sredstava.

Radi dobijanja podsticaja za veća ulaganja odnosno kreditiranje poljoprivrede, neki domaći, ekonomisti zagovaraju umjerenu inflaciju što sada onemogućava Valutni odbor (Carrency board) Centralne banke BiH.

Razvoj domaće poljoprivredne proizvodnje nije moguće zamisliti bez modernizacije poljoprivrednih zadruga.

¹² Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u FBiH (2006-2010), Sarajevo 2006.

Zadruga na cijeloj teritoriji BiH, donošenjem novih zakona¹³, dobile su pravne okvire za svoje osnivanje i djelovanje.

Krajem 2000. godine, međusobnim priznavanjem zadružnog saveza FBiH i Zemljičarskog saveza PS te uvažavanjem Zadružnog saveza BiH, zadruge pripadaju institucijama koje su se prve integrisale u jedinstvenu organizacijski sistem. Zadružni savez BiH ujedinjuje 227 zadružnih organizacija, od toga se u FBiH nalazi 129, u RS 89 i distriktu Brčko 9 (devet).

Radi omogućavanja bržeg ruralnog razvoja i sprečavanja depopulacije seoskih prostora predviđeno je u 2007. godini donošenje Zakona o agrobiznisu i ruralnom razvoju BiH te Zakona o ruralnom razvoju FBiH sa jasnom naznakom mjesta i uloge poljoprivrede u njemu.

2.5. RUDNA BOGATSTVA

Što se tiče rudnog bogatstva ono za manje razvijenu zemlju, kakva je Bosna i Hercegovina predstavlja značajan - neobnovljiv prirodni resurs.

Najznačajnije rudno bogatstvo predstavlja uglj. Bosna i Hercegovina raspolaže bilansnim rezervama od 3,9 milijardi tona uglja, od čega na lignit otpada 63% i mrki uglj 37%. Bilansne rezerve boksita iznose oko 86 miliona tona, a olova i cinka oko 60 miliona tona. Brojna su ležišta nemetalnih sirovina kao kamene soli, rijetke sirovine pirofilita sa rezervama od oko 14,5 miliona tona. Postoje značajna nalazišta barita, azbesta, kaolina, gipsa, a brojna su nalazišta građevinskog materijala (ukrasni kamen, krečnjaci, dolomit, glina i šljunak-pijesak). Rezerve željezne rude iznose 718 miliona tona. Također su otkriveni i tragovi nalazišta nafte kao i nekih rijetkih metala i nemetala.

Raspored rudnog bogatstva Bosne i Hercegovine je sljedeći:

Energetske mineralne sirovine:

Mrki uglj, sa 90% je lociran u srednje-bosanskom, banovičkom, ugljevičkom, kamengradskom i mostarskom bazenu;

Bilansne rezerve lignita preko 50% leže u bazenu Kreke, Livnu-Tomislavgradu 27%, Gacku 10%, u Stanarima 6% itd. Ugljevi kao energetska sirovina čine $\frac{3}{4}$ od ukupnih energetskih potencijala Bosne i Hercegovine.

S obzirom da je veliki stepen naftno-geološke istraženosti sjeveroistočne Bosne (Semberija, Majevisa, Tuzlansko-Loparski bazen, Šamačko-Oraška Posavina), procijenjene su rezerve sirove nafte na ovom području na četiri lokaliteta oko 355 miliona barela ili oko 50 miliona tona. Posmatrano po lokalitetima, rezerve sirove nafte su:

- Lokalitet južno od Bosanskog Šamca, procjena rezervi iznosi 64,5 miliona barela (cca 9,2 miliona tona);
- Lokalitet jugozapadno od Orašja, rezerve su procijenjene na 42,5 do 108,4 miliona barela (cca 6,1-15,5 miliona tona);
- Tuzlanski region u dolini rijeke Tinje, procjene rezervi iznose 99,8 miliona barela (cca 14,3 miliona tona);
- Lokalitet u okolini Lopara površine oko 21 km², rezerve se procijenjuju na 83,2 miliona barela (cca 11,9 miliona tona).

Geotermalna energija istraživana je u predratnom periodu i to prevashodno u cilju utvrđivanja količina toplih voda, na osnovu kojih su prošireni postojeći ili instalirani novi kapaciteti. Međutim, nikad se nije pristupilo dubokom bušenju.

Metalične mineralne sirovine su registrirane u velikom broju ležišta:

Željezna ruda na lokalitetu Ljubije 65% i Vareša 32%;

¹³ Zakon o zadrugama u FBiH (1997.), Zakon o zemljičarskim zadrugama u RS (1999.) te Opći zakon o zadrugama za BiH (2003.).

Boksit, najvažnije rezerve se nalaze u: Vlasenici, Srebrenici, Hercegovini, Jajcu i Bosanskoj Krupi;

Ruda mangana se nalazi na lokalitetu Bužim kod Bosanske Krupe;

Olovo, preko 80% nalazi se na području Srebrenice, a postoje njegove manje rezerve sa cinkom na područjima Olova, Vareša, Fojnice i u sanskom kraju;

Stanovite količine živine rude utvrđene su u Draževićima kod Srednjeg.

Od nemetaličnih mineralnih sirovina značajna su nalazišta:

Kamene soli u Tuzli i okolini i novootkriveno nalazište na području Majevice;

Pirofilita u Presovićima kod Konjica;

Azbesta u Bosanskom Petrovom Selu (100% rezervi);

Barita u Kreševu, Varešu, Novom Travniku, Blagaju, Ljubiji i u Velikoj Kladaši;

Kaolina u Motajici i okolini Bratunca;

Vatrostalne i keramičke gline u srednjobosanskom bazenu na prostoru Kobiljače (Kiseljak-Busovača), prijedorskom bazenu i u okolini Sanskog Mosta;

Gipsa u Hercegovini, istočnoj i centralnoj Bosni i u Bosanskoj Krajini.

Prosječna iskorištenost rudnog bogatstva i energetske sirovinske osnove u FBiH kreće se od 15 do 20%.

Osnovni resursi u BiH za crnu, obojenu metalurgiju i primarnu preradu metala su: željezo, mangan, kobalt, nikal, krom, olovo, cink, antimon i boksit.

Ukupne geološke rezerve željezne rude procijenjene su na oko 653 miliona tona, mangana 2,3 miliona tona, hroma 200 hiljada tona, olova i cinka 56 miliona tona i boksita 122 miliona tona.

Instalirani kapaciteti omogućavaju proizvodnju čelika, valjanih proizvoda, kovanih proizvoda, livanih proizvoda, vučene žice, zavarenih cijevi, ferolegura, boksita, koncentata mangana, olovno-cinkovane rude, glinice, sirovog aluminija te proizvoda ostalih obojenih metala.

U metalnoj industriji i elektroindustriji proizvodi se širok asortiman gotovih proizvoda i komponenata, te elektromaterijala, mašina i aparata. Karakteristični proizvodi su: dizalice, mješalice, mjenjači, filteri za automobilsku industriju, poljoprivredna mehanizacija, svjećice, alati (reznj-stezni), vijci, navrci, zakovice, elementi hidraulike, kompresori, vratila, sklopke, prekidači SF6, dalekovodni stubovi, armature svih NO i NP, cijevi, aluminijski profili i dr.

Hemijska industrija Bosne i Hercegovine zasnovana je dijelom na domaćim sirovinama (so i drvo) i na uvoznim petrohemijskim proizvodima.

Trenutna struktura asortimana u industriji tekstila, kože i obuće je slijedeća: tkanine-sintetičke, vuna/sintetika, vuna/pamuk; vuneno predivo; pletenina; trikotažna konfekcija - vunena, pamučna, mješavina; otkup sirove kože; prerada krupne kože; kožna i tekstilna galanterija; modna odjeća od kože; sve vrste obuće; proizvodnja modne muške, ženske i dječije odjeće; proizvodnja sportske odjeće; proizvodnja posteljnog rublja; proizvodnja tekstilne radne i ugostiteljske opreme i odjeće.

Na postojećoj šumskoj sirovinskoj osnovi izgrađeni su kapaciteti za mehaničku i hemijsku preradu drveta, koji prevazilaze potrebe domaćeg tržišta i djelimično su izvozno orjentisani.

Kapaciteti za proizvodnju namještaja prevazilaze potrebe domaćeg tržišta i značajne količine se izvoze.

U Bosni i Hercegovini postoje značajni kapaciteti za proizvodnju građevinske stolarije, kao i raznih vrsta parketa, podova, ambalaže od drveta i sl. koji se takođe izvoze.

Hemijskom preradom drveta u Bosni i Hercegovini razvila se industrija za proizvodnju celuloze, papira, kartona i prerađevina od papira i kartona.

3. KAPITAL

Uloga kapitala kao faktora u ekonomskom razvoju je ključna i nezamjenjljiva. Finansirati razvoj u osnovi znači obezbjediti finansijska sredstva potrebna za finansiranje investicija kao dugoročnih plasmana, odnosno ulaganja.

Monetarno kreditari i fiskalni mehanizmi su vrlo značajni faktori obnove i privrednog razvoja zemlje. Unutar ovih faktora snažan finansijski sektor je važan preduslov da bi se podigao nivo domaćih investicija i mobilizirala veća domaća štednja. U uslovima kada vanjska pomoć drastično opada, neophodno je da se poveća nivo domaće štednje i investicija. Dakle, u centru svih ekonomskih kretanja se nalazi finansijski sektor koji mora biti stabilan i otporan da bi pružio finansijske usluge ostatku ekonomije.

3.1. AKUMULACIJA I INVESTICIJE

Sredstva akumulacije predstavljaju unutrašnje i interne izvore finansiranja razvoja.

U poratnom periodu subjekti u privredi i društvenim djelatnostima u cjelini gledano su ostvarivali gubitke u poslovanju. U periodu 1997. do 2000.g gubici su bili veći od dobiti: u 1997.godini 5,3 puta, 1998. 1,7 puta, 1999. 1,9 puta i 2000. 1,6 puta. Od 2000. godine na ovamo, po ukidanju Zavoda za platni promet analize finansijskih rezultata nisu vršene. Tako da nemamo saznanja o ostvarenim finansijskim rezultatima poslovanja subjekata za zadnji period. Međutim, u uslovima izrazito loše likvidnosti privrednih subjekata i nedostatka obrtnih sredstava, realno je i očekivati da ne postoje mogućnosti za neko znatnije izdvajanje sredstava za proširenu reprodukciju.

Zbog privatizacije koja je u toku struktura vlasništva kapitala se iz godine u godinu mijenja u korist privatnog sektora. Za očekivati je da će se promjenom strukture vlasništva kapitala finansijski rezultati subjekata poboljšati. Subjekti koji su ostvarivali akumulaciju vršili su investiranje u predhodnim godinama u značajnom iznosu.

U ostvarenim investicijama po karakteru izgradnje u 2004. godini dominantno mjesto imalo je proširenje, rekonstrukcija i modernizacija, zatim izgradnja novih kapaciteta i održavanje nivoa postojećih kapaciteta.

Najveće učešće u ukupno ostvarenim investicijama u 2004. godini u FBiH odnosi se na strojeve, opremu i transportna sredstva (52%), zatim na građevinske radove (44%) i ostalo (4%).

U strukturi izvora finansiranja isplaćenih investicija FBiH u 2004. godini, po SKD u iznosu od 1.972 miliona KM, najviše učestvuju sredstva iz sopstvenih izvora (61%), finansijski krediti (23%), zatim udružena sredstva (3%), finansijski lizing (3%), sredstva fondova i budžeta(2%) i sredstva iz ostalih izvora (8%).

U periodu od 2000. do 2004. godine ostvarivane su slijedeće stope investiranja u FBiH: u 2000. godini iznose 22,8%, 2001. godini 21,0%, 2002. godini 22,7%, 2003. godini 22,1% i 2004. godini 23,2%. Od 2002.godine do 2004. godine ostvarene investicije imaju tendenciju rasta.

Ostvarene investicije na nivou Bosne i Hercegovine sa stopom investiranja od 2000. do 2004. godine ilustrira slijedeći pregled:

	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
Bruto domaći proizvod, mil. KM.					
Bosna i Hercegovina	9.611	10.480	11.651	12.303	13.512
Brčko Distrikt	154	213	291	318	356
Federacija BiH	6.723	7.274	7.943	8.268	8.930
Republika Srpska	2.734	2.993	3.417	3.717	4.226
Ostvar. investicije u mil. KM.					
Bosna i Hercegovina	2.047	2.033	2.237	2.313	2.811
Brčko Distrikt	0	0	0	0	86
Federacija BiH	1.536	1.527	1.800	1.828	1.939
Republika Srpska	511	506	437	485	786
Stopa investiranja u % u BiH	21,3	19,4	19,2	18,8	20,8

*Agencija za statistiku BiH

3.2. BANKARSKI SEKTOR

Bankarski sektor u FBiH u 2005 godini zadržao je i unaprijedio pozitivne trendove i obilježja iz predhodnih godina u svim segmentima poslovanja, što je doprinijelo daljoj stabilizaciji i jačanju ukupnog sistema. Nastavljen je kontinuiran i umjeren rast, učvršćena je stabilnost sektora, poboljšani su pokazatelji poslovanja, privučene su nove strane investicije, jača kapitalna osnova, raste depozitni potencijal i štednja, uvećani kreditni portfelji, rizici su kontrolisani i smanjeni, upravljanje poboljšano, proširena mreža organizacionih jedinica, uvedeni novi proizvodi, pojačana konkurencija, dostignuti viši kvaliteti rada, primjenjeni međunarodni standardi poslovanja i supervizije. Sve ovo je rezultiralo boljom efikasnošću i profitabilnošću bankarskog sistema.

U 2005. godini registrirane su 33 banke u BiH od čega 24 u FBiH i 9 u RS. Premda se još 6 banaka u FBiH nalazi u većinskom državnom vlasništvu, proces konsolidacije bankarskog sektora u BiH gotovo je na samom kraju, budući da je privatizacija ovih državnih banaka predviđena za 2006. godinu. Značajan priliv stranog kapitala, zabilježen u posljednje tri godine, doveo je do zaoštavanja konkurencije među bankama.

U potpunom stranom vlasništvu u FBiH je osam banaka sa 410,5 miliona KM kapitala, u četiri banke je strani kapital većinski (124 miliona KM), a u sedam banaka učestvuje između 0,1 i 43% sa ukupnim iznosom od 26,5 miliona KM kapitala.¹⁴

Ukupni depoziti, kao najvažniji izvor finansijskog potencijala, dostigli su iznos od 6,9 milijardi KM, a ukupni kapital banaka prešao je jednu milijardu (1.186 miliona KM). U aktivi banaka najznačajnija stavka su krediti sa iznosom od 5,5 milijardi KM i novčana sredstva od 3,5 milijardi KM.

Ukupna bilansna suma banaka u FBiH, prema bilansnim stanjima na dan 31.12.2005. godine, iznosila je 9,4 milijarde KM, što je za 23% ili 1,8 milijardi KM više u odnosu na 2004.¹⁵ godinu.

Tokom posljednjih pet godina bilansna suma bankarskog sektora povećana je gotovo četiri puta.

Na kraju 2005. godine banke u FBiH držale su na računima kod depozitnih institucija u inostranstvu 1,6 milijardi KM (najveći dio u EUR) ili 45,2% ukupnih novčanih sredstava. Na

¹⁴ Podaci Agencije za bankarstvo FBiH- Informacija mart/06

¹⁵ Podaci Agencije za bankarstvo FBiH- Informacija mart/06

računima rezervi banaka kod CBBiH nalazilo se 1,7 milijardi KM ili 47,5% ukupnih novčanih sredstava. Kapital banaka FBiH sa 31.12.2005. godine iznosi 1.186 miliona KM i povećan je za 14% ili 148,8 miliona KM u odnosu na 2004. godinu. Na rast osnovnog kapitala najviše je uticala dokapitalizacija, odnosno povećanje dioničkog kapitala kod četiri banke za 44,4 miliona KM.

Depoziti stanovništva su takođe imali stopu rasta kao i u 2004. godini (25%) Takođe je porast zabilježen i kod depozita bankarskih institucija, depoziti vladinih institucija i privatnih preduzeća. Depoziti javnih preduzeća su zabilježili manji porast u odnosu na predhodnu godinu. Od ukupnog iznosa depozita 41,4% ili 2.844 miliona KM je u domaćoj valuti, a 58,6% ili 4.020 miliona KM je u stranoj valuti, uglavnom u EUR-a.

Štedni depoziti kao najznačajniji segment depozitnog i finansijskog potencijala banaka, nastavili su u 2005. godini s umjerenim i stabilnim rastom i ostvarenom stopom od 25% ili 538 miliona KM. Kao i u ostalim segmentima, evidentno je postojanje jake koncentracije štednje u većim bankama, jer se 76% ukupne štednje nalazi u četiri velike banke. Od ukupnog iznosa štednje 29% se odnosi na štedne depozite u domaćoj valuti, a ostalo je u stranoj valuti. Ročna struktura štednih depozita, kao i ukupnih depozita, ima pozitivan trend promjena i to najviše zbog stalnog poboljšanja stanja u bankarskom sektoru i jačanju povjerenja u banke, što je rezultiralo bržim rastom dugoročnih štednih depozita. Na rast štednje u značajnoj mjeri uticalo je postojanje sistema osiguranja depozita¹⁶.

Krajem 2005. godine 15 (petnaest) banaka iz FBiH imalo je certifikat (licencu) za osiguranje depozita, a 7 (sedam) banaka u RS. Osigurani iznos je 7.500 KM.

Bankarski sektor u BiH u 2005. godini nastavio je sa privlačenjem stranog kapitala.

Očekivati je da će se daljom privatizacijom banaka strani kapital još povećati.

U 2005. godini je zabilježeno i povećanje kamatnih stopa na depozite, što bi trebalo rezultirati većom štednjom. Inače kamatne stope na depozite u BiH su znatno niže nego u zemljama regiona i EU.

Bez obzira na visinu kamate, u 2005. godini stanovništvo BiH je „povuklo“ 2,78 milijardi ili oko 50% kreditnih sredstava.¹⁷ Četvrtina tog novca uložena je u stambenu izgradnju, zanatstvo i poljoprivredu, dakle u proizvodne aktivnosti, a ne u potrošnju. Banke više vole da ulaze u poslovanje s stanovništvom, nego s firmama zbog poteškoća vezanih za vraćanje kredita. Neophodno je nastaviti sa daljnjim okrupnjavanjem banaka, povećavanjem kapitala, rastom štednje i stvarati uslove za što efikasnije funkcionisanje tržišta kapitala.

3.3. PRIVATIZACIJA

U okviru ukupnog procesa ekonomske tranzicije privatizacija državne imovine predstavlja najvažniji zadatak pridruživanja i uključivanja BiH u evropske integracije. U FBiH još uvijek je dominantno državno vlasništvo.

U periodu od 1999. godine do 31. 12. 2005. godine od 1450¹⁸ preduzeća planiranih za privatizaciju, postupak privatizacije pokrenut je za 1.328 preduzeća (91,58%).

Ukupno je završena privatizacija za 1.032 preduzeće ili 71,17%.

Od ukupno emitovanih 16 milijardi certifikata utrošeno je 10,7 milijardi ili 67%.

Ostvareni prihodi od privatizacije iznose 8,9 milijardi KM, od čega se na certifikate odnosi 8,5 milijardi KM i na gotovinu 0,4 milijarde KM.

¹⁶ Od januara 2001. godine počela je sa radom Agencija za osiguranje depozita FBiH, u avgustu 2002. godine osnovana je Agencija za osiguranje depozita BiH.

¹⁷ Podaci EPPU

¹⁸ Od 1450 preduzeća 322 je za malu privatizaciju, a ostalo za veliku privatizaciju.

Pored ovih prihoda, značajan efekat predstavljaju ugovorene investicije u iznosu od 1,1 milijardu KM, od čega se na strane investicije odnosi 424 miliona KM ili 37,8% ukupnih investicija. U FBiH strani investitori kupili su 55 preduzeća uz zadržavanje uposlenih (6.682 radnika) i otvaranje oko 2.000 novih radnih mjesta.

Kako su sredstva ostvarena prodajom preduzeća prihod kantona i Federacije, a prihod od prodaje imovine u postupku male privatizacije je prihod preduzeća, od pomenutog iznosa gotovine, iznos od 30,0 miliona KM je prihod kantona/Federacije, dok su iznos od 162,0 miliona KM oprihodovala preduzeća.

U masovnoj privatizaciji nisu se prodavale javne i komunalne kompanije. Svaka druga kompanija prodana u masovnoj privatizaciji bila je većinsko vlasništvo građana i PIF-ova, koji nemaju novca da otplate dugove i pokrenu proizvodnju.

U FBiH ima 11 PIF-ova (svi učestvovali u masovnoj privatizaciji), a u RS 13.

U 2005. godini u FBiH ima 563.645 dioničara, od čega se 265.000 odnosi na PIF-ove.

Planom za 2006. godinu, predviđeno je da se objavi prodaja za 24 preduzeća od ukupno 61 preduzeća koja su predviđena za privatizaciju, a u nadležnost su APF-a. Realizacijom ovog plana praktično bi se okončala privatizacija komercijalnih preduzeća i 50% državnog kapitala. Sumirajući efekte privatizacije za period 1999. – 2005. godine može se uočiti evidentan zastoj u provođenju procesa privatizacije u FBiH. Na to upućuje i podatak da je u 2005. godini privatizirano svega 14 preduzeća sa oko 34 miliona KM vrijednosti državnog kapitala.

Nakon 2006 godine je planirana privatizacija velikih državnih firmi pa samim tim se mogu očekivati i značajnija finansijska sredstva.

3.4. DIREKTNA STRANA ULAGANJA

Za mnoge zemlje u razvoju, a posebno zemlje u tranziciji kao što je BiH, sopstveni kapital je nedovoljan da bi generisao ubrzan i uravnotežen razvoj. U nedostatku sopstvenog kapitala direktne strane investicije postaju dominantan oblik finansiranja privrede. Sa dosadašnjim iznosom ulaganja stranog kapitala ne možemo biti zadovoljni.

U periodu 1994.godina do 31.12.2005. godine u Bosnu i Hercegovinu je uloženo 3.728,8 miliona KM direktnih stranih ulaganja.

DIREKTNA STRANA ULAGANJA U BIH (Maj 1994. godine do 31.12.2005. godine)

-u mil.KM

r.br	PERIOD	IZNOS	%
1.	Maj 1994. do 31.12.1997. godine	83,3	2,2
2.	1998.	117,4	3,2
3.	1999.	324,6	8,7
4.	2000.	310,1	8,3
5.	2001.	274,2	7,4
6.	2002.	604,3	16,2
7	2003	330,8	8,9
8	2004	1.209,3	32,4
9	2005	474,8	12,7
	UKUPNO	3.728,8	100,0

* Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH

Na FBiH otpada 2.267,1 milion KM (60,8%) a na RS 1.461,7 miliona KM (39,2%) direktnih stranih ulaganja.

Investitori su iz 85 zemalja svijeta (35 iz Evrope i 50 iz vanevropskih zemalja). Na osnovu podataka resornog ministarstva u poslijeratnom periodu je zaključeno 8.890 ugovora o direktnim stranim ulaganjima.

Prema oblicima ulaganja u novcu je uloženo 2,61 milijardi KM, stvarima, opremi i građevinskim objektima 1,07 milijardi KM i u pravima 47,5 miliona KM.

U ukupnom poratnom periodu 1994 godine do 2005. godine najviše direktnih stranih ulaganja dolazi iz susjedne Hrvatske u iznosu od 582,6 miliona KM (15,6%); zatim Austrije 552,3 miliona KM (14,8%), Litvanije 493,6 miliona KM (13,2%), Slovenije 456,8 (12,2%), Holandskih Antila 400,7 miliona KM (10,8%, Njemačke 256 miliona KM, (6,9%), SCG 197,3 miliona KM (5,3%) itd.

DIREKTNA STRANA ULAGANJA U BIH PO SEKTORIMA
OD MAJA 1994. DO 31.12.2005. GODINE

Sektor-djelatnost	Miliona KM	%
Proizvodnja	2.155,7	57,8
Bankarstvo	596,4	16,0
Usluge	154,8	4,2
Trgovina	261,5	7,0
Saobraćaj	156,1	4,2
Turizam	66,7	1,8
Ostala ulaganja do 1 miliona KM	337,6	9,0
UKUPNO	3.728,8	100,0

* MVTEO

Od kompanija u koje je uloženi strani kapital na prvom mjestu je Tvornica glinice Birač Zvornik sa 465,6 miliona KM (Litvanija), Mittal Steel Željezara Zenica sa 375,7 miliona KM uloženi stranog kapitala (Holandski Antili), poslije dolazi Hypo Alpe Adria Bank (Austrija), Jelšingrad livnica čelika Banja Luka (Slovenija) itd.

Značajan dio direktnih stranih investicija se odnosi na privatizaciju. U FBiH (podaci Federalne agencije za privatizaciju) strani investitori su kupili 55 preduzeća, u kojima je zaposleno 6.682 radnika a vrijednost državnog kapitala iznosila je 398 miliona KM. Za taj kapital ponuđena je cijena od 219 miliona KM, ugovorene su investicije u visini od 424 miliona KM, zadržavanje uposlenih radnika i otvaranje oko 2000 novih radnih mjesta. Od ukupno uloženi stranog kapitala koji je učestvovao u privatizaciji državnih preduzeća najviše je uložila Slovenija (31%), Hrvatska (23%), Austrija (12%), Njemačka (11%) i ostale zemlje (23%)

I pored veoma povoljnih uvjeta što se tiče zakonske regulative i institucija za osiguranje stranih investicija (IGA i MIGA), ne možemo biti zadovoljni sa prilivom direktnih stranih ulaganja¹⁹.

Obzirom da su stvorene pretpostavke za veći unos stranog kapitala u odnosu na dosadašnje godine (stabilnija politička situacija, poboljšano poslovno okruženje, intenzitet provođenja reformi, objedinjavanje carinskog sistema, uvođenje PDV itd) za očekivati je da u narednom periodu dođe do povećanog priliva direktnih stranih ulaganja. Imajući u vidu predstojeću privatizaciju velikih državnih firmi (elektroprivreda, telekomu itd) kao i iskazani interes stranih kompanija mogu se očekivati ulaganja približno ulaganjima zadnje dvije godine ako ne i više od toga.

Pored povoljnih zakonskih uvjeta i institucija za osiguranje stranih investitora, za strane firme i investitore smo još uvijek nisko na ljestvici interesovanja. Bez izvršene privatizacije i jedinstvenog tržišta ne treba očekivati značajnije strateške investicije u BiH.

¹⁹ Izvor: EBRD za 2003. godinu –akumulativni priliv FDI 1997-2002.godina
Albanija 936 mil.USD, Bugarska 4390 mil. USD, Hrvatska 6296 mil.USD, Makedonija 935 mil. USD,
Moldavija 849 mil. USD, Rumunija 9008 mil.USD, SCG 1717 mil. USD (BiH Ekonomski memorandum za
BiH- maj 2005.godine).

3.5. VANJSKI I UNUTRAŠNJI DUG

Prema raspoloživim podacima Ministarstva za trezor institucija BiH ukupna vanjska zaduženost BiH sa 31.12.2005. godine iznosi 4,29 milijardi KM, što je za 256 miliona KM ili 6,3% više u odnosu na kraj 2004. godine. Pored novih povlačenja zajmova, značajnu ulogu u povećanju stanja vanjskog duga imao je i odnos dolara i KM. Od ukupne zaduženosti na FBiH otpada 64,3% i na RS 35,7%.

Najveća zaduženost BiH je prema Svjetskoj banci (IDA i IBRD), 53,2%, prema Pariškom klubu 22,6%, Londonskom klubu 6%, MMF-u 2,5% i prema ostalim povjeriocima 15,7%.

Bosna i Hercegovina je, ispunjavajući uslove za pristup međunarodnim finansijskim organizacijama (MMF, Svjetskoj banci i drugim) preuzela naslijeđene međunarodne obaveze nastale do 02.04.1992. godine. To je tzv. „stari“ ili predratni dug. Ove obaveze su nakon pregovora sa povjeriocima (IMF, WB-IBRD, Londonski klub, Pariški klub, Evropska inv.banka, Evropska razvojna banka, Eurofima idr) rekonstruisane otpisivanjem dijela duga i utvrđivanjem novih uslova otplate kao i reprogramiranjem. Ispunjavajući ove uslove BiH je postala članica MMF, Svjetske banke, Evropske banke za obnovu i razvoj, članica Fonda Vijeća Evrope za socijalni razvoj, a rezultat svega je to da su znatno ublažene kreditne obaveze po starom dugu. Stari dug u ukupnoj zaduženosti participira sa 48,51%.

Nastanak „novog duga“ rezultat je ugovorenih kreditnih zaduženja od strane BiH od 15.12.1995. godine pa dalje. U ukupnoj zaduženosti sa 31.12.2005. godine „vanjski dug“ participira sa 51,49%.

Republika Srpska ima visoko učešće u starom dugu što je rezultat alokacije kredita po principu krajnjeg korisnika, i manji obim zaduženja po novim kreditima, što je naročito izraženo u 1996. i u 1997. godini, obzirom da projekti u RS nisu bili podržani od međunarodne zajednice.

VANJSKI DUG BIH PO GODINAMA

U milionima KM

r.br	OPIS	STANJE VANJSKOG DUGA NA KRAJU GODINE						
		1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1	Svj.banka – IDA	962,6	1.097,8	1.256,9	1.321,3	1.263,4	1.334,2	1.496,6
2	Svj.banka – IBRD	1.035,2	1.089,7	1.197,6	1.009,5	845,1	757,4	786,2
3	MMF	181,4	220,6	245,7	260,8	208,7	159,2	106,0
4	Pariški klub	1.071,9	1.094,1	1.094,2	1.038,1	982,7	952,6	970,6
5	Londonski klub	261,9	261,9	261,9	261,9	261,9	261,9	256,7
6	Ostali kreditori	231,9	291,6	364,3	398,2	452,1	566,4	671,4
7	UKUPNO	3.744,9	4.055,7	4.420,6	4.289,8	4.013,9	4.031,7	4.287,5
8	Ino dug u odnosu sa GDP u %	41,6	42,2	42,2	36,8	32,6	29,8	-
9	Servisiranje ino duga	159	198	178	237	254	227	233

*CBBiH (Ministarstvo za trezor BiH)

Vanjski dug BiH je manji nego u većini zemalja u regionu i ne predstavlja ozbiljnu prijetnju makroekonomskoj stabilnosti.

Neovisno od toga u kojoj će se mjeri vršiti zaduživanje u inostranstvu, neophodno je da politika zaduživanja obezbjedi poštovanje određenih proporcija u platnom bilansu i određenih društvenih kriterija o uslovima zaduživanja. Platnobilansnom politikom treba odrediti obim deficita koji je neophodan za razvoj privrede i koji se može nesmetano finansirati

Uzimajući u obzir ekonomsku situaciju u zemlji zaduživanje u narednom periodu treba biti kontrolirano. Tako će se i u budućnosti prilikom zaduživanja trebati voditi računa o

mogućnosti zemlje da iste otplaćuje, stavljajući u odnos ino dug- GDP i odnos servisiranja vanjskog duga.

Otvaranjem novih dotoka stranog kapitala kroz direktna strana ulaganja te donacije i grantove stvorile se uvjeti za relativno smanjenje zaduživanja BiH po osnovu javnog zaduživanja.

S tim u vezi procjenjuje se da bi stanje zaduženosti po ino kreditima u predstojećem periodu moglo ostati na ovom nivou i da samim tim BiH i dalje spada u umjereno zadužene zemlje (ino dug iznosi 29,8 % od GDP-a. U 2005g) Na ino kredite u 2006 godini se može i dalje računati kao dodatni izvor finansiranja.

Dok je u odnosu na vanjski dug BiH umjereno zadužena zemlja, u narednom periodu potrebno je ukazati posebnu pažnju pitanju unutrašnjeg duga, uz strukturu otplate kojom se minimizira njen uticaj na vladine budžete. U saradnji sa MMF-om, državna vlada BiH je preuzela odgovornost za pripremu strategije za rješavanje obaveza koje proističu iz unutrašnjeg duga, a stečene su prije, tokom i nakon rata (1992-1995). Ove obaveze se većinom sastoje od stare devizne štednje, restitucije nakon oduzimanja imovine 1945. godine, ratnih šteta, te zaostalih penzija i invalidnina.

Zakoni o unutrašnjem dugu iz 2004. godine ustanovili su da sudske naložene isplate po unutrašnjem dugu ne bi trebale premašiti 10% BDP-a u neto trenutnoj vrijednosti. S obzirom na činjenicu da sudovi u BiH donose odluke po kojima se zahtijevaju značajni budžetski izdaci, vlasti razmatraju mogućnost odlaganja isplata ratnih šteta do vremena kad BH ekonomija postigne viši nivo BDP-a. Dug koji proizilazi iz stare devizne štednje je jedna od glavnih komponenti unutrašnjeg duga (ukupan iznos se procjenjuje na nekih 2.000 miliona KM)²⁰. Zakonom je definisan način na koji će pitanje ovog duga biti riješeno na jedinstven način za cijelu zemlju.

Činjenica da ukupni iznos unutrašnjeg duga (te stoga i javnog) još nije procjenjen, te odsustvo slaganja o tome na koji će se način taj dug otplatiti, mogu predstavljati demotivaciju za potencijalne investitore, posebno pošto bi to uticalo na kreditni rejting zemlje. Poboljšanje kreditnog rejtinga BiH uslovljen je izradom zakona o unutrašnjem dugu.

Okvir za otplatu unutrašnjeg duga predviđa izdavanje vlastitih obveznica sa dugoročnim rokom isplate (15- 50 godin), te niskim kamatnim stopama. Pri tome treba imati u vidu da bi bilo kakvo ubrzanje otplate unutrašnjeg duga moglo ugroziti fiskalnu održivost zemlje.

3.6. SREDSTVA DONACIJA

Proces obnove i rekonstrukcije FBiH počeo je usvajanjem Programa prioritetne rekonstrukcije i obnove BiH od 1996-1999. na Drugoj donatorskoj konferenciji održanoj u Briselu, aprila 1996. godine. Ovaj program je bio temeljni dokument za angažman međunarodne zajednice u sektoru obnove i rekonstrukcije i zasnovan je na iskustvima drugih zemalja pogođenim ratom, ali i prioritarnim potrebama Bosne i Hercegovine.

Osnovni cilj navedenog programa bio je brza fizička rekonstrukcija u mnogim sektorima, ali uz istovremeno ispunjenje tri bitna preduvjeta: a) sveobuhvatne makroekonomske reforme radi stvaranja stabilnog ekonomskog okruženja, b) stvaranje transparentnog i stimulativnog pravnog sistema i jačanje vladinih institucija osposobljenih za njegovo provođenje i c) osiguranje odgovarajućeg nivoa međunarodne pomoći i njena efikasna implementacija.

Obnova BiH je najveći zajednički ekonomski projekat međunarodne zajednice, u kojem je učestvovalo preko 50 zemalja i 30 međunarodnih organizacija, te oko 400 nevladinih organizacija iz velikog broja zemalja.

²⁰ Izvor EPPU-Vijeće ministara-jedinica za praćenje provedbe PRSP

Ukupna vrijednost Programa je 5,1 milijardi USD, od čega je 3,7 milijardi USD namijenjeno za obnovu FBiH. U ovaj iznos su, pored troškova za fizičku obnovu i rekonstrukciju, uključeni i troškovi tzv. Civilne implementacije, kao što su finansiranje institucija međunarodne zajednice u BiH (OHR, OSCE, IPTF i dr.), troškovi pripreme i održavanja izbora i sl.

Na pet donatorskih konferencija održanih u Briselu, obećano je izdvajanje 5,3 milijardi USD za potrebe obnove i rekonstrukcije BiH, od čega na Petu donatorsku konferenciju otpada 1,050 milijardi USD.

Prema podacima Federalnog ministarstva finansija, u periodu od 01.01.1996. do 31.08. 2005. godine međunarodna zajednica je osigurala 6.944 mil. KM. za finansiranje 5420 projekata obnove i rekonstrukcije u FBiH. Za finansiranje 3.404 projekta korištena su bespovratna donatorska sredstva, dok je kreditima finansirano 2.016 projekata. Od osiguranih sredstava je realizirano 6.943 mil. KM. ili 99,98%. Od ukupne realizacije na donacije se odnosi 5.148 mil. KM ili 77,14%, a na kredite 1.795 mil. KM. ili 25,68%. Donatorska sredstva su realizirana u 100 procentnom iznosu, dok je iz kredita potrošeno 99,95% osiguranih sredstava.

Najviše stranih sredstava za realizaciju projekata plasirano je u socijalni sektor (1.249 mil. KM ili 18%), industriju (1.165 mil. KM ili 17%), energetiku (984 mil. KM ili 14%), prostorno uređenje i zaštitu okoliša (663 mil. KM ili 9%), ostale sektore 649 mil. KM ili 9% i sektor prometa 621 mil. KM ili 9%.

Istovremeno najveće finansiranje donatorskim sredstvima imali su završeni projekti u socijalnom sektoru, sektoru industrije, energetike, prostornog uređenja i prometa.

Najviše kreditnih sredstava utrošeno je za projekte u sljedeće sektore: ostali sektori, industrija, energetika, promet i socijalni sektor.

Vlada Federacije BiH, na 143 sjednici održanoj 08. marta 2006. godine prilikom razmatranja Programa javnih investicija za period 2006 – 2008 godine usvojila Zaključke koji se odnose na: usvajanje ovog programa i njegovo dostavljanje Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa u cilju izrade **Programa javnih investicija za 2006-2008. godinu**.

Program javnih investicija predstavlja pregled programa i projekata koji doprinose ili treba da doprinesu realizaciji vladinih sektorskih politika za naredni srednjoročni period.

Ukupno predviđena sredstva u Programu javnih investicija u periodu 2006-2008. godina iznose 1.335 mil. KM., od čega se na domaće izvore odnosi 365 mil. KM. (27%), a na strane izvore 970 mil. KM. (73%).

3.7. VANJSKA TRGOVINA

Bezcarinski robni promet u regionu je jedan od ciljeva Pakta o stabilnosti i EU. Ugovore o slobodnoj trgovinskoj razmjeni Bosna i Hercegovina ima sa Hrvatskom, SCG, Makedonijom, Albanijom, Rumunijom, Bugarskom, Turskom i Moldavijom. Sama činjenica da je tržište BiH malo upućuje na potrebu vođenja liberalne vanjskotrgovinske politike. Daljnja liberalizacija spoljnotrgovinskog režima u regiji treba ostati prioritet BiH zajedno sa stvaranjem pretpostavki za integraciju u tržište EU. Međutim liberalizacija trgovine ima negativan uticaj na trgovinski deficit, a nepokrivenost uvoza izvozom je jedan od najznačajnijih problema sa kojima se BiH suočava, tako da je smanjenje uvoza i agresivno povećanje izvoza kroz obezbjeđenje uslova za konkurentnost domaće privrede jedan od prioriteta zadatka.

Kao nedovoljno razvijenoj zemlji, Bosni i Hercegovini su unilateralno, tj. bez obaveze reciprociteta, odobreni preferencijalni režimi izvoza u niz zemalja svijeta, što našoj zemlji pruža mogućnosti povoljnog izvoza i na najveća svjetska tržišta. EU je utvrdila i precizne uslove i procedure po kojima može u svakom momentu stopirati primjenu ovih olakšica. To su između ostalog, poštivanje EU pravila o porijeklu roba, uključivanje BiH u borbu protiv kriminala, spremnost na stvarne ekonomske reforme i na regionalnu saradnju sa zemljama, uključanje u EU proces stabilizacije i pridruživanja itd.

Među zemljama koje su BiH robama odobrile preferencijalni status i oslobađanje od carinskih opterećenja su pored EU još i Švajcarska, Norveška, Japan, SAD, Rusija i Kanada. U nekim slučajevima su izuzete ili kvotama ograničene određene, posebno osjetljive robe za pojedinu zemlju.

Članstvo u WTO bi predstavljalo centralnu polugu u stabilizaciji ekonomskih prilika, snažan signal procesa tranzicije i samim time privlačenje stranog kapitala u BiH. BiH je aplicirala za ulazak u WTO i nalazi se u grupi zemalja koje čekaju na ulazak u ovu organizaciju. Do sada je BiH dobrim dijelom uspostavila standarde bliske pravilima WTO.

Uspješnost u implementaciji projekta davanja garancija od političkog rizika stranim investitorima pretvorilo je IGU u eksportno- kreditnu agenciju BiH, koja podstiče i podržava preduzeća finansiranjem i osiguranjem izvoznih poslova kako to rade slične agencije u regionu. Prema projektu Svjetske banke IGA trenutno nudi finansijske usluge bh izvoznicima (kratkoročne kredite za pripremu izvoza, garancije za dobro izvršenje posla, kratkoročno osiguranje naplate potraživanja po izvozu).

Investicijska banka Federacije sa 100% državnim kapitalom, je osposobljena za davanje garancija ino-partnerima i podršku izvozno orjentiranim firmama. U proceduri je prijedlog da ova banka preraste u Razvojnu banku.

Prema utvrđenoj strategiji razvoja (PRSP), ciljevi BiH u oblasti vanjske trgovine su: smanjiti trgovinski deficit, ubrzati ekonomski razvoj, jačati kvalitet i konkurentnost domaće proizvodnje, ohrabriti strane investicije i ubrzati EU integracije.

Realizacija zacrtanih politika se ne odvija zadovoljavajućim tempom. Uticaj vanjske trgovine na rast GDP-a nije samo kroz njen rast, nego i kroz promjenu strukture, posebno kod izvoza, u smislu povećanja učešća roba sa višim stepenom obrade.

Nizak stepen iskorištenosti preostalih privrednih kapaciteta, nakon ratnih razaranja i devastacije privrednih struktura, odrazio se i na vanjskotrgovinsku razmjenu. U poslijeratnom periodu BiH ostvaruje veoma veliki deficit robne razmjene.²¹ U 2005. godini deficit robne razmjene je 7.395,2 miliona KM, a u 2004. godini iznosio je 6.410,2 miliona KM.

ROBNI PROMET BIH U PERODU 2003-2005 GODINA

U milionima KM

OPIS	2003 godina	2004 godina	2005 godina
IZVOZ	2.428,2	3.012,8	3.783,3
UVOZ	8.365,2	9.423,0	11.178,5
SALDO	- 5.937,0	- 6.410,2	- 7.395,2
Pokr. Uvoza izvozom	29%	32%	33,8%

*Podaci Agencije za statistiku BiH i CBBiH (PRSP)

²¹ U 1990 godini BiH je ostvarila trgovinski suficit od 323 miliona USD, a u 1991 godini suficit je iznosio 452,5 miliona USD. Pokrivenost uvoza je bila 114,4 % (1990) i 126,1% (1991).

Prema podacima Uprave za indirektno oporezivanje BiH učešće zemalja sa kojim imamo sklopljene sporazume o slobodnoj trgovini u robnom prometu u 2005 godini iznosilo je u izvozu 39,7% ukupnog izvoza i 38,5% ukupnog uvoza u BiH, zemalja EU u izvozu 52,9% ukupnog izvoza i 52,2% ukupnog uvoza u BiH. I u 2004 godini situacija je gotovo ista. Iz ovoga proizilazi da najveći dio robne razmjene BiH obavlja sa zemljama EU, a zatim sa zemljama u okruženju sa kojima imamo sklopljene sporazume o slobodnoj trgovini, jer na ostale zemlje otpada zanemarljiv procenat od 7,4% u izvozu i 9,3% ukupnog uvoza u BiH. Ovo stanje je vjerovatno i posljedica olakšica EU pri uvozu proizvoda iz BiH, ali zaostajanje BiH u procesu prilagođavanja standardima i zahtjevima tržišta EU može dovesti do smanjenja učešća naših roba i usluga na tržištu EU kao i na tržištima zemalja u okruženju.

BiH treba iznaći mogućnosti za povećanje obima robne razmjene sa zemljama u okruženju i ispravljanje trgovinskog debalansa sa ovim zemljama u prvom redu zbog komplementarnosti privreda ovih zemalja.

Veliki procenat izvoza otpada na sirovine, repromaterijale i poluproizvode, a uvozi se hrana, mašine i oprema, gorivo i roba široke potrošnje. Najveći deficit se bilježi sa Hrvatskom, Slovenijom Njemačkom, Italijom, a to su ujedno i zemlje koje su i po obimu robne razmjene BiH na vrhu liste. Trgovinski deficit bi se trebao finansirati izvoznim prihodima što u BiH nije slučaj. Izlaz je u smanjenju uvoza i povećanju izvoza. Prioritet treba dati povećanju proizvodnje, posebno izvozno orjentirane.

ROBNI PROMET FBiH SA INOZEMSTVOM ZA PERIOD 2000-2005. GODIMA

Miliona KM

OPIS	2000.	2000/ 99.	2001.	2001/ 00	2002.	2002/ 01.	2003.	2003/ 02.	2004.	2004/ 03	2005.	2005 /04
IZVOZ	1.430	150	1.645	115	1.514	92	1.802	119	2.137	119	2.625	123
UVOZ	4.852	109	5.383	111	5.610	104	5.781	103	6.425	111	7.779	121
EFEKTI	-3.422		-3.738		-4.096		-3.979		-4.288		-5.154	
Pokr. uvoza izvozom	29,5 %		30,6%		27,0%		31,2%		33,3%		33,7%	

*Federalni zavod za statistiku

U periodu 2000-2005. godina najpovoljniji odnos izvoza i uvoza u FBiH postignut je u 2005. godini sa procentom pokrivenosti uvoza izvozom od 33,7%.

Deficit robne razmjene FBiH u 2005. godini iznosi 5.154 miliona KM i predstavlja 69,7% ukupnog deficita ostvarenog u BiH.

U 2005. godini u FBiH ostvaren je izvoz roba i usluga u vrijednosti od 2.624,6 miliona KM što je za 23% više u odnosu na 2004. godinu. Ostvareni uvoz je 7.779 miliona KM i veći je za 21% od uvoza ostvarenog u 2004. godini. Pokrivenosti uvoza izvozom iznosi 33,7%.

U 2005. godini FBiH je najviše izvozila u Hrvatsku. Iz Hrvatske se takođe najviše i uvozilo. Po obimu robne razmjene FBiH sa ostalim zemljama dolaze dalje Njemačka, Slovenija, Italija, Austrija, SCG itd.

U izvozu najveću zastupljenost imaju robe nižeg stepena obrade, kao što je drvo, sirovi aluminijum, električna energija, razne vrste sirovih koža, zatim kuhinjska so, proizvodi od čelika, filteri za ulja i svječice, dok u ukupnom uvozu najveći dio čini dizel gorivo, benzin, kartonažni proizvodi, razna vozila, boje i premazi, te razni prehrambeni proizvodi.

U robnoj razmjeni sa inozemstvom znatan dio uvoza i izvoza je neregistriran. Pored velikog broja carinarnica, Bosna i Hercegovina ima i veliki broj puteva koji nisu pokriveni carinskom kontrolom. Prema studiji nivoa potcjenjenosti uvoza u Federaciju kao i studiji gubitka prihoda zbog krijumčarenja se vidi da postoji značajan procenat krijumčarenog uvoza, ali i izvoza. Neregistrirani izvoz se odnosi uglavnom na drvo i visokotarifna potrošačka dobra.

Programom rada Vlade FBiH za 2006. godinu planirana je pokrivenost uvoza izvozom 40%, i povećanje izvoza za 20%, tako da bi izvoz Federacije BiH na kraju 2006. godine trebao iznositi 3.150 miliona KM, a uvoz 7.875 miliona KM.

Iz svega navedenog proizilazi:

- a) Struktura spoljnotrgovinskog prometa (u izvozu preovladava roba nižeg stepena obrade) u osnovi odražava dostignuti stepen industrijalizacije i tehnološke zrelosti (razvoja) BiH. Izvoz BiH je jako koncentriran u malom rasponu proizvoda, gdje samo pet grupa proizvoda predstavlja 50% ukupnog izvoza u 2005. godini: bazni metali, mineralni proizvodi, drvo i proizvodi od drveta, mašine i mehanički uređaji, te proizvodi hemijske industrije. Glavne kategorije uvoznih proizvoda su mašine i mehanički uređaji, mineralni proizvodi, gotova hrana, bazni metali i hemijski proizvodi.
- b) Privredna struktura, koja u velikoj mjeri opredjeljuje strukturu izvoza i uvoznih potreba, može u narednom periodu da se oslanja na već izgrađeni značajan proizvodni potencijal u mnogim industrijskim djelatnostima, kao što su obojena metalurgija, neki sektori hemijske industrije itd.
- c) BiH će trajno biti upućena na uvoz sirove nafte (ili prerađene), što predstavlja značajno opterećenje platnog bilansa. Utoliko je značajnije da se u okviru kompletne ekonomske saradnje i dugoročnih aranžmana sa zemljama u razvoju eliminišu posrednici i osigura stabilnost u snabdjevanju naftom u dužem periodu.
- d) Stanje platnog bilansa i opšti položaj u međunarodnim ekonomskim odnosima mogu uticati na pravce strukturalnih promjena u razvoju privrede zemlje. Stalna prisutnost negativnog salda u robnoj razmjeni sa inozemstvom predstavlja osnovni motiv za ubrzani razvoj onih sektora privrede koji će ostvarivati višak deviznog prihoda nad rashodima u poslovanju sa inozemstvom. BiH je mala zemlja i kao takva treba nastojati izgrađivati privrednu strukturu koja će na duži rok obezbjediti konkurentnost domaćih proizvoda i usluga na svjetskom tržištu, ili koja će biti u mogućnosti da adekvatnom supstitucijom uvoza domaćim proizvodima stvori neophodne uslove za svođenje negativnog salda u poslovanju sa inozemstvom u tolerantne okvire.
- e) Među najznačajnije strukturne promjene u proizvodnji sa pozitivnim dejstvom na platni bilans spada povećanje poljoprivredne proizvodnje, proizvodnje aluminijuma, olova, gvožđa i baznih hemijskih sirovina. Razvoj metalurgije, naročito industrije gvožđa i aluminijuma, moraće se značajnim dijelom oslanjati na inostrana sredstva i tehnologiju, dok je za proizvodnju gvožđa potrebno obezbjediti uvoz željeznih ruda boljeg kvaliteta na dugoročnoj osnovi.
- f) Postojeći razvoj agrarnog sektora treba da obezbjedi dovoljne količine poljoprivrednih proizvoda za domaću reprodukciju i finalnu potrošnju, da rastereti platni bilans velikog dijela agrarnog uvoza i omogući veću i stabilniju izvoznju ponudu poljoprivredno-prehrambenih, posebno stočarskih proizvoda.
- g) U pogledu transfera znanja i primarnog naučno- tehničkog progressa, BiH mora biti široko otvorena prema inostranstvu, jer od toga u velikoj mjeri zavisi njen položaj u svjetskoj privredi.
- h) Neke tradicionalne grane, kao što su drvna industrija i prerada obojenih metala, treba da više iskoriste prednosti domaćeg prirodnog potencijala. Sve izvozno orjentirane grane moraju se više angažovati u iznalaženju sopstvenih tehnoloških i proizvodnih rješenja te brže i adekvatnije primjenjivati uvezenu tehniku i tehnologiju.

3.8. PLATNI BILANS

Platni bilans u izvještaju EPPU- Jedinica za praćenje i implementaciju Srednjoročne strategije BiH²² sastoji se od tekućeg računa, kapitalnog i finansijskog računa, uključujući i neto greške i propuste.

Posmatrajući platni bilans nekoliko zadnjih godina glavni doprinos deficitu tekućih transakcija ima deficit robne razmjene. Ohrabrujući je snažniji rast stope izvoza, ali, glavni problem je i dalje visok nominalni iznos uvoza. U 2005. godini deficit tekućeg računa je dostigao iznos od 3.316 miliona KM i zabilježeno je povećanje iznosi 18% u odnosu na predhodnu godinu. Bilans trgovine robama je pogoršan, uz povećanje od 9%, a uzrokovan je uglavnom visokim vrijednostima uvoza u posljednjim mjesecima 2005. godine, koje je predhodilo uvođenju PDV od 01.januara 2006. godine.

Suficit zabilježen u bilansu usluga je povećan za 20% u odnosu na 2004. godinu. Na ovo stanje je uticelo poboljšanje u sektoru turizma, pružanju građevinskih usluga, sektoru komunikacionih usluga i usluga transporta koje su zabilježile i najvišu stopu rasta od 36%.

Smanjenje suficita u bilansnoj poziciji dohotka u posljednjih nekoliko godina (sa malim poboljšanjem u 2005. godini) je rezultat opadajućeg trenda u kompenzacijama iz inostranstva uposlenim građanima BiH. Komercijalne banke i monetarne vlasti su zabilježile porast prihoda od kamata, zarađenih držanjem depozita u inostranstvu. Na suprotnoj, potrošnoj, strani, isplate kamata na vanjski dug su se neznatno povećale u odnosu na 2004. godinu.

Kostantan suficit na poziciji tekućih transfera je generisan uglavnom doznakama iz inostranstva, koje se zadržavaju na približno istom nivou u posljednjih nekoliko godina. Inostrana pomoć sektoru vlade (sa opadajućim trendom) i dalje predstavlja značajan izvor finansiranja trgovinskog deficita.

Sveukupni bilans kapitalnog i finansijskog računa iznosio je 2.356 miliona KM, uz veoma visoku stopu rasta (26%) u odnosu na 2004. godinu. Bilans kapitalnog računa umanjen je za 8%, što je rezultat stalnog smanjenja kapitalnih transfera tokom posljednjih godina, dok je finansijski račun zabilježio porast od 50% u odnosu na 2004. godinu, zahvaljujući značajnom porastu najveće kategorije finansijskog računa-ostale investicije.

Vrijednost direktnih stranih ulaganja u 2005. godini je bila upola manja u odnosu na 2004. godinu, i kao takva učestvuje sa jednom trećinom u bilansu finansijskog računa.

Uključujući neto greške i propuste od 960 miliona KM, ukupni tokovi platnog bilansa su doveli do porasta stalnih rezervi u iznosu od 738 miliona KM.

PLATNI BILANS BOSNE I HERCEGOVINE

miliona KM

Red. broj	OPIS	2004 godina	2005. godina
	I TEKUĆI RAČUN (1+2+3+4)	-2.809,8	-3.316,0
1.	ROBA	-7.192,7	-7.833,3
	Izvoz robe, fob	3.279,8	4.067,3
	Izvoz robe prema statistici vanj.trgovine	2.818,8	3.533,4
	Prilagođenja(obuhvat, vrijednosti i sl)	461,1	533,9
	Uvoz robe, fob	-10.472,5	-11.900,7
	Uvoz robe prema stat.vanjske trgovine	-9.305,9	-10.992,9
	Prilagođenja (obuhvat, vrijednosti i sl)	-1.166,6	-907,8
2.	USLUGE	727,2	874,4
	Izvoz	1.410,2	1.598,4
	Uvoz	-683,0	-724,0

²² Izvor podataka CBBiH u izvještaju EPPU

Red. broj	OPIS	2004 godina	2005. godina
	2.1. Transportne usluge, izvoz	81,0	110,4
	2.2. Transportne usluge, uvoz	-307,8	-316,6
	2.3. Putovanja, izvoz	817,5	891,1
	2.4. Putovanja, uvoz	-186,7	-195,0
	2.5. Ostale usluge, izvoz	511,7	596,9
	2.6. Ostale usluge, uvoz	-188,6	-215,4
3.	DOHODAK	718,4	740,5
	Prihodi	899,7	929,1
	Rashodi	-181,2	-188,6
	3.1. kompenzacije zaposlenim, prihodi	799,2	806,4
	3.2. kompenzacije zaposlenim, rashodi	-21,0	-19,3
	3.3. Investicioni dohodak, prihodi	100,5	122,7
	3.4. Investicioni dohodak, rashodi	-160,2	-169,3
4.	TEKUĆI TRANSFERI	2.937,3	2.902,5
	Prihodi	3.209,9	3.192,9
	Rashodi	-272,6	-290,5
	II KAPITALNI I FINANSIJSKI RAČUN (1+2)	1.873,7	2.356,1
1.	KAPITALNI RAČUN	769,3	704,7
	1.1. Kapitalni transferi, prihodi	769,3	704,7
	1.2. kapitalni transferi, rashodi	0	0
2.	FINANSIJSKI RAČUN	1.104,3	1.651,4
	2.1. Direktne investicije u BiH	953,9	468,8
	2.2. Portfolio investicije	0	0
	2.3. Ostale investicije	827,1	1.920,9
	Aktiva(znak minus znači porast)	274,8	705,3
	Komerrijalne banke	-344,1	-188,2
	Ostali sektori	618,9	893,4
	Pasiva	552,3	1.215,7
	Povlačenje novih zajmova	464,5	612,2
	Ostale obaveze	87,7	603,4
	2.4. Rezervna aktiva	-676,7	-738,3
	III NETO GREŠKE I PROPUSTI	936,1	959,9

EPPU-CBBiH

4. NAUKA I TEHNIČKO – TEHNOLOŠKI PROGRES

Nauka i tehnologija je integralni dio sveukupnog razvoja društva, uključujući i ekonomski rast i razvoj. Tehničko-tehnološki progres u smislu razvoja tehnološke opreme i proizvodnih kapaciteta, a po tom osnovu povećanje produktivnosti i efikasnosti rada i povećanje rentabilnosti poslovanja na više načina utiče na sam razvoj.

Tehničko-tehnološki razvoj podrazumijeva veći stepen mehanizacije i posebno automatizacije rada. Naime, tehničko-tehnološki razvoj također podrazumijeva i povećanje kvaliteta proizvoda i obima prodaje i sniženje troškova po jedinici proizvoda – i time povećanje dobiti. BiH koja je 80-ih godina imala značajne naučnoistraživačke kapacitete i sposobnost tehničkog razvoja, danas je na početku.

Nauka je osnova, pokretač i garant sveobuhvatnog razvoja pa stoga treba da predstavlja djelatnost od posebnog interesa. Zbog post-ratnih problema koji su se nametnuli svojom težinom, potpuno je zanemarena činjenica da je ulaganje u nauku najsigurnija investicija u budućnost.

Bez naučno-istraživačkog i istraživačko-razvojnog rada nemoguće je izgraditi obrazovni sistem, a posebno standarde u visokom obrazovanju, koji bi odgovarali našim potrebama u

cilju integracije BiH u evropska i svjetska tržišta. Bez uključivanja u naučna istraživanja i razvoj tehnologije prema standardima koji vladaju u svijetu nema ni uključivanja u međunarodnu podjelu rada, a time ni realne osnove za evropske i svjetske integracije naše zemlje.

Naime, nauka i naučnoistraživački rad su u ozbiljnom zastoju. Siromašna privreda nije u stanju stimulisati i ulagati u nauku, a fakulteti su zbog oskudne materijalne baze odavno prestali biti mjestima gdje se inicira i odvija naučnoistraživački rad i obezbjeđuje naučna i materijalna spona sa preduzećima i drugim naučnim ustanovama. U razvijenim zemljama se na univerzitetima obavlja oko 20% naučnoistraživačkih aktivnosti, a oko 80% se obavlja u privredi i društvenim službama. Kod nas je taj odnos skoro obrnut, jer –prema procjeni- oko 70% naučnih potencijala počiva na univerzitetu. Budući da je nauka na margini i da ne postoje egzaktnija istraživanja i analize o stanju u ovoj oblasti, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, pokušalo je da snimi stanje kapaciteta naučnoistraživačkih organizacija, tako da se -na osnovu parcijalnih i nepotpunih podataka i informacija-moglo zaključiti da se nauka nalazi u veoma teškom stanju i da jedan broj instituta samo “preživljava” zahvaljujući sporadičnim projektima na kojima rade. Neregulisan status i način finansiranja, nedostatak kritične mase naučnog kadra, kao i nizak nivo privrednih aktivnosti i ulaganja samo su neki od problema sa kojima se suočavaju naučne ustanove.

U BiH nema dovoljno organiziranih aktivnosti u pogledu istraživanja i razvoja, niti postoji politika ili program njihovog unapređenja. Pozitivni primjeri, kao što je uspješna razmjena znanja ili osposobljavanje domaćih kapaciteta na univerzitetima i u nekoliko medicinskih ustanova ili prisutan pokret inovatora, ne mijenjaju opću sliku.

U narednim godinama ovo će postati problem razvoja ekonomije u BiH, nezavisno od integracija u EU.

Prema podacima SRSBIH od 2004. do 2007. godine (PRSP) sredstva izdvojena za istraživanje u 2004. godini iznosila su u:

- FBiH 1,9 miliona KM,
- RS 3,0 miliona KM i

Međunarodni aspekt naučno-istraživačkog rada također nije na zadovoljavajućem nivou. Naše institucije nisu adekvatno povezane sa međunarodnim, internacionalni istraživački projekti su više izuzetak nego pravilo, a direktne posljedice toga su: slab transfer znanja, općenito niži standardi kvaliteta u odnosu na svjetske, nekorištenje veoma dobrih međunarodnih istraživačkih fondova itd.

Zbog rata i ekonomske slabosti, kapaciteti za istraživanja, tehnologiju i razvoj su veoma ograničeni u BiH. Veliki broj naučnih radnika i univerzitetskih profesora su napustili zemlju. Takav trend i dalje postoji. Procent izdvajanja za nauku je od 0 do 0,1% od budžeta, dok je u razvijenoj Evropi to obično oko 1,5%. (Slovenija je jedno vrijeme imala čak 2%, dok je u bivšoj SFRJ taj procenat bio 1,7%). Stoga nije neobičan trend napuštanja zemlje po završetku dodiplomskih ili postdiplomskih studija, ili čak i po sticanju zvanja doktora nauka. Ovo predstavlja veliku štetu po zemlju. Velika investicija u stvaranje obrazovnog kadra jednostavno odlazi iz zemlje.

Rezultati ovakve politike zanemarivanja nauke – istraživanja i razvoja najbolje su vidljivi iz broja naučnih publikacija na 100.000 stanovnika.

Broj naučnih publikacija na 100.000 stanovnika

Država	Godina	
	1990.	2000.
Crna Gora	1,79	3,41
BiH	1,95	0,61
Makedonija	2,36	5,24
Srbija	11,92	11,34
Hrvatska	18,40	26,00
Slovenija	29,63	76,84

Izvor podataka: PRSP-Revidirani dokument

Problemi koji su i dalje prisutni su: dosta infrastrukture za istraživanja i razvoj je uništeno tokom rata, zastarjela infrastruktura, sistem finansiranja za istraživanje i razvoj još nije uspostavljen.

U posljednjih 10 godina oko 60% naučnika, istraživača i univerzitetskog osoblja je napustilo zemlju. Ne postoji istraživačka politika na nivou BiH.

Način za rješavanje problema je, prije svega, uspostavljanje državne strateške politike u oblasti nauke i tehnologije - polazeći od neophodnosti razvoja nauke i istraživanja - kao transferzalnog prioriteta za razvoj BiH.

Pored toga, potrebno je uraditi:

- Definiranje prioriteta – organiziranje koordinacije aktivnosti unutar zemlje;
- Mobilizaciju finansiranja za istraživačke aktivnosti;
- Stimulaciju međunarodne saradnje;
- Uspostaviti zakonski okvir i definirati ulogu države u organiziranju i poticanju istraživanja i tehnološkog razvoja, poticanje i korištenje inovativnosti kao u EU;
- Izgraditi i jačati odgovarajući institucionalni okvir za nauku, istraživanje i tehnologiju na nivou Bosne i Hercegovine;
- Formirati jedinicu za analizu naučnih i tehnoloških opcija u BiH;
- Ustanoviti zajednički istraživački centar (po uzoru na EU), koji će objedinjavati sve aktivnosti u BiH, s nekoliko instituta za istraživanje i razvoj po prioritarnim oblastima;
- Objediniti sve potencijale u BIH, podržati osnivanje “virtuelnih” istraživačko – razvojnih instituta, gdje bi se uvezali svi istraživačko – razvojni potencijali, a posebno u malim i srednjim preduzećima. INTERNET i BIHARNET služili bi kao komunikaciona baza za razmjenu podataka, timski rad međusobno udaljenih istraživača, sastanke, konferencije putem interneta, daljinsko učenje i sl.;
- Definirati minimalnu listu istraživačko – razvojnih projekata od strateškog interesa za integraciju u EU, koji bi bili finansirani iz državnog budžeta ili iz povoljnih kredita;
- Izgraditi efikasan sistem razvoja tehnologija;

Procjenu situacije i potreba (u ljudima i infrastrukturi);

- Prikupljati podatke o relevantnim naučnoistraživačkim kadrovima u BIH, o mladim talentima i uključivati ih u istraživačke projekte, usavršavati kadrove kroz razne vidove obuke, promovirati učenje na daljinu, pratiti i predviđati potrebe tržišta radne snage i mogućnosti obrazovnog sistema;
- Pružiti političku i finansijsku podršku mladim i talentiranim stručnjacima i inovatorima u BIH.

Reafirmacija naučno-istraživačkog i istraživačko-razvojnog rada u FBiH zahtijeva intenzivne aktivnosti vezane za legislativu u oblasti nauke i za rješavanje stabilnog finansiranja. Pri tome, neophodno je, usvojiti Zakon o visokom obrazovanju i Zakon o nauci.

Istraživanje se u EU smatra ključnim pokretačem inovacija, ima za cilj povećanje konkurentnosti EU i ostvarivanje aspiracija njenih građana. EU raspolaže sjajnim kapacitetima i bogatom ekspertizom na univerzitetima u istraživačkim centrima i industrijskim laboratorijama. Ovi centri u EU imaju mogućnosti ostvarivanja rezultata najvišeg nivoa, a raznovrsnost kultura u Evropi doprinosi originalnosti i kreativnosti istraživača i istraživačkih timova. Zbog toga je razvijen koncept Evropskog istraživačkog prostora (European Research Area) kao istinsko unutrašnje tržište nauke i znanja. Cilj ERA-a je reorganizovanje ukupne pomoći zajednici radi bolje koordinacije istraživačkih aktivnosti, te preobražaj politika istraživanja i inovacija na nacionalnom i evropskom nivou.

Ono što je - u skladu sa evropskim standardima i tendencijama - neophodno uraditi odnosi se na integrisanje i centraliziranje napora na jačanju naučno-istraživačke osnove i unapređenju djelatnosti u oblasti organiziranja istraživačkih projekata usmjerenih na jačanje privrede i istraživačke podloge.

Stoga je nužno osigurati snažnu saradnju na relaciji univerzitet (u kojem se nalazi najveći procenat naučnog i stručnog kadra) - preduzeća (koja posjeduju određene kapacitete za organizovanje naučno-istraživačkog rada). To bi se moglo vrlo kvalitetno ostvariti ukoliko se preduzeća i njihove laboratorije, odnosno istraživanja koja ona provode na terenu realizuju u saradnji sa fakultetima.

Osim toga, neophodno je hitno djelovati na uspostavljanju Fonda za finansiranje naučno-istraživačke djelatnosti. Ukoliko u postojećoj konstelaciji odnosa i naplate doprinosa ne postoji način da se osiguraju sredstva na nivou države za podršku i finansiranje naučno-istraživačkog rada, ovaj fond bi se morao angažovati na prikupljanju i privlačenju različitih oblika međunarodne pomoći u cilju jačanja i podrške naučno-istraživačke baze, konkurišući za različite projekte koji su predmet međunarodne potpore.

5. OKRUŽENJE

5.1.POLITIČKO OKRUŽENJE

Od momenta izvršene agresije na Bosnu i Hercegovinu do danas stabilnog političkog okruženja nema. Dejtonski mirovni sporazum donio je prekid ratnih dejstava i složenu državu bez sličnih rješenja u svijetu.

U proteklom periodu bilo je prisutno opstruiranje i usporavanje provođenja započetih reformi zbog nemogućnosti postizanja dogovora u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti. Veliki broj zakona, koje je donio Visoki predstavnik međunarodne zajednice, vrlo se teško sprovode.

Funkcioniranje paralelnih sistema posebno u FBiH (elektroprivreda, saobraćaj i veze, gazdovanje vodnim i šumskim resursima i dr.) ograničavajući je faktor bržeg razvoja BiH, odnosno FBiH.

Osim toga, politička situacija u bližem okruženju, odnosno u svijetu negativno se odražava na stanje u Bosni i Hercegovini. U prvom redu se radi o zemljama bivše Jugoslavije (R Hrvatska, SCG i Makedonija), koje se nalaze u tranziciji kao i Bosna i Hercegovina.

Vrlo otežana ekonomska i politička situacija u BiH, odnosno Federaciji BiH je jedna od osnovnih prepreka za unos stranog kapitala, posebno direktnih stranih investicija bez kojih -

sve analize pokazuju - nema značajnijeg pokretanja proizvodnje i otvaranja novih radnih mjesta. Postojeća ekonomska i socijalna situacija u značajnoj mjeri čini političku situaciju još složenijom.

Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini je propisao složenu državnu strukturu (država i dva entiteta čije se ustavno uređenje i organizacija vlasti u njima međusobno razlikuju). U Federaciji BiH postoje četiri vertikalna nivoa vlasti (općina, grad, kanton i Federacija), a u Republici Srpskoj postoje samo dva nivoa (općina i nivo entiteta).

Obzirom da je Parlamentarna skupština kao najveće zakonodavno tijelo BiH pokazala, usljed različitih opstrukcija, neefikasnost u svome radu, veliki broj zakona donio je, shodno svojim ingerencijama, Ured Visokog predstavnika za BiH.

Osim toga, na prostoru BiH još uvijek imamo segmente više različitih pravnih sistema, od preuzetih zakona iz vremena bivše Jugoslavije i pred- Deytonske pravne prakse pa do trenutno važećih zakona u FBiH i RS.

Činjenica je da su zemlje u tranziciji posebno osjetljive na pojavu korupcije zbog toga što prolaze fazu institucionalnog restrukturiranja.

Svjesni da korupcija predstavlja prepreku za ekonomski i društveni razvoj, Vijeće ministara BiH je od Svjetske banke zatražilo da pripremi dijagnostičku studiju korupcije, kako bi se na osnovu nje mogao izraditi antikorupcijski program.

U ovom trenutku teško je govoriti o jedinstvenom i efikasnom pravnom sistemu u BiH. Uvođenje nezavisnog sudstva je preduslov za mnoge druge promjene i jačanje efikasnosti cjelokupnog sistema.

Naravno, kompletna legislativa mora biti usklađena sa standardima i praksom međunarodnog prava, kao i sa globalnim smjernicama koje su ponuđene u Bijeloj knjizi.

Stvaranje stabilnog i efikasnog pravnog okruženja u BiH, omogućit će njen brži ekonomski i društveni razvoj, što će ujedno biti put za njen ulazak u evropske integracione procese.

5.2.POSLOVNO OKRUŽENJE

Političke stabilnosti u jednoj zemlji nema bez ekonomske stabilnosti. Bosna i Hercegovina, odnosno FBiH sa stanovišta nivoa razvijenosti (GDP per capita, stopa nezaposlenosti i dr.) je na dnu ljestvice najnerazvijenijih zemalja Evrope. Od posebne je važnosti da li je ekonomski ambijent motivirajući u ostvarivanju veće proizvodnje, prometa i usluga.

U nedostatku adekvatne strategije razvoja FBiH i sektorskih strategija i odgovarajućih programa, kao i bez mjera tekuće ekonomske politike vrlo je otežano uspješno voditi ekonomske procese od nivoa preduzeća do države.

Ekonomski ambijent BiH, odnosno FBiH karakterizira slijedeće:

- malo i nerazvijeno tržište
- usporen proces privatizacije,
- neadekvatna zakonska regulativa,
- mala međukantonalna i međuentitetska ekonomska saradnja,
- dominantno državno vlasništvo,
- veliki broj pravnih lica sa gubicima u poslovanju,
- niska konkurentnost proizvoda,
- nizak nivo obrtnog kapitala,
- niska pokrivenost uvoza izvozom sa velikim debalansom u trgovinskoj razmjeni,
- izražena nelikvidnost preduzeća i pojedinih banaka.

Trendovi globalizacije i koncentracije svakodnevno mijenjaju konkurentsku pozornicu i pravila tržišne borbe: najbolja svjetska preduzeća postaju sve veća udružujući se s dojučerašnjim konkurentima.

BiH kao mala zemlja, sa skromnim domaćim tržištem sa specifičnom konfiguracijom okruženja upućena je na nužno forsiranje izvozne orijentacije. Ključni preduslov za postizanje ovog cilja jeste konkurentnost vlastite privrede. Ovo tim prije što rezultati istraživanja pokazuju da privreda BiH nije konkurentna. Tako rezultati istraživanja provedeni u pripremi Projekta: "Izveštaj o konkurentnosti BiH"-Akademije nauka i umjetnosti BiH i centra za menadžment i informacione tehnologije Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu u 65 preduzeća (42 iz FBiH i 23 iz RS) i analize njihovog bilansa stanja prema 184 kriterija, pokazuju da je BiH po konkurentnosti iza svih 59 zemalja u kojima je istraživanja ove vrste provedeno u 1999. godini. U navedenom dokumentu naznačene su preporuke za unapređenje konkurentnosti BiH po svim kriterijima koje treba realizirati. Da bi BiH postala konkurentna mora postati sposobna da svojim proizvodima u troškovnom i cjenovnom pogledu konkurira na inozemnom tržištu, odnosno uvozom proizvoda na domaćem tržištu.

Što se tiče poslovnog okruženja u susjedstvu, zemalja u tranziciji i najrazvijenijih zemalja svijeta, interes je BiH, odnosno FBiH da sa ovim zemljama razvije što širu ekonomsku i druge vidove saradnje. Za ovu svrhu neophodno je prići i donošenju odgovarajućih strategija (programa) kako bi BiH, čim prije, postala članica WTO-a (Svjetske trgovinske organizacije) i učinila značajnije korake u približavanju zemljama Evropske Unije.

Tranzicija podrazumijeva prilagođavanje novim institucionalnim i socio-kulturnim pravilima otvorene tržišne privrede. Tranzicijska iskustva su pokazala da ekonomije u tranziciji imaju neka zajednička početna obilježja:

- snažni ekonomski slom na početku tranzicije,
- visoke fiskalne deficite,
- bankarske krize,
- porast nezaposlenosti, i
- privatizacijske modele opterećene brojnim interesnim konfliktima.

Nestabilni uvjeti u makrookruženju odražavaju se nepovoljno na poslovno okruženje pravnih subjekata.

Sa početkom procesa restrukturiranja privrede, provođenja privatizacije, kao i obnove i rekonstrukcije došlo je do izvjesnih pomaka u pokretanju privrede, ali se ovaj proces ne odvija očekivanim tempom. Izostala su potrebna strana ulaganja u industrijske kapacitete. Sve je izraženija nelikvidnost privrednih subjekata. Problem obrtnih sredstava se naročito ispoljava u nemogućnosti pristupa povoljnim finansijskim sredstvima. Preduzeća gomilaju obaveze, a sve manje postoji mogućnost naplate potraživanja. Gubici iz tekućeg poslovanja pokazuju tendenciju rasta, a uzrokovani su mnogim faktorima. Problemi u privredi ogledaju se i u velikom broju viška radnika, zastarjelom tehnologijom, dugovima i skupoj proizvodnji. Upravljački problemi preduzeća postaju sve složeniji i posao menadžmenta sve zahtjevniji.

Preduzeća moraju biti fleksibilna, inovativna i kontinuirano usavršavati svoje poslovanje, odnosno imati strategiju kojom mogu ostvariti bolju poziciju u odnosu na konkurenciju.

Aktivno uključivanje zemlje u svjetske privredne tokove i brži ekonomski razvoj zahtijeva, pored usklađivanja legislative iz različitih oblasti i unapređenje tehničko-tehnološkog razvoja i usklađivanje standarda, dokumentacije i propisa sa svjetskim standardima.

Akcent na privrednog razvoja u svijetu izrazito je pomaknut prema djelatnostima koje se temelje na znanju, informacijama, visokim tehnologijama i uslugama, dok tradicionalne

djelatnosti postaju samo prateće, bez značajnijeg udjela u globalnom prosperitetu, što će uticati na aktivnosti BiH na ovom polju.

Preduzeća u novom privrednom okruženju treba da vode računa o sljedećim bitnim elementima konkurentnosti: brzini prilagođavanja kojom se reagira na promjene u okruženju ugrađujući nove ideje i tehnologije u nove proizvode; konzistentnosti kojom se nepogrešivo zadovoljavaju očekivanja potrošača; oštrina kojom se sagledava jasno konkurentsko okruženje i na njega reagira; agilnost kojom se neprekidno prilagođava različitim potrebama poslovnog okruženja i inovativnost kojom se nove ideje primjenjuju u kombinaciji s postojećim elementima i stvaraju nove vrijednosti.

Povoljna poslovna klima za rast privatnog sektora u BiH uslovima, prije svega, podrazumijeva jedinstveni ekonomski prostor BiH i uspostavljanje privrednog i pravnog sistema usklađenog sa EU zakonodavstvom u kojem će se omogućiti nesmetan i slobodan protok kapitala, roba, usluga i lica.

Sa aspekta stvaranja uslova za uređeno tržište, slobodna konkurencija i zaštita potrošača čine posebno bitan segment poslovnog okruženja. Jedinstveni sistem priznavanja proizvoda i standardi usaglašeni sa standardima EU ujednačeni za cijelu BiH, također su pretpostavka uređenog poslovnog i ekonomskog prostora.

Povoljna poslovna klima sa stanovišta stranih investitora pored unutrašnje stabilnosti i uređenosti poslovnog i pravnog sistema podrazumijeva i očuvanje makroekonomske stabilnosti po svim parametrima: od nivoa GDP-a, stopa ekonomskog rasta, trgovinskog i platnog bilansa do nivoa investicija, kao i regionalnu uvezanost ekonomskog sistema BiH.

Nivo stranih ulaganja uslovljen je povjerenjem investitora i direktno je povezan sa stabilnošću i atraktivnošću poslovnog okruženja, odnosno, stabilnom poslovnom klimom.

U skladu sa Srednjoročnom razvojnom strategijom od 2004. do 2007. godine unapređenje poslovnog okruženja fokusira se na tri prioritetne oblasti i to:

- Privatni sektor i poduzetništvo,
- Jačanje jedinstvenog ekonomskog prostora BiH i
- Direktna strana ulaganja.

U implementaciji mjera SRS BiH u oblasti unapređenja poslovnog okruženja napravljen je određeni progres. Razvoj preduzetništva i brži rast privrednog sektora, u smislu davanja široke podrške za razvoj srednjih i malih preduzeća bilježe najsporniju implementaciju. Nešto bolji rezultati odnose se na stvaranje preduslova za efikasniji proces privatizacije.

Generalno se može reći da svi pokazatelji ukazuju na postojanje makro ekonomskih preduslova za unapređenje poslovnog okruženja u BiH. Međutim, u cjelini, se ne može reći da u BiH postoji povoljna poslovna klima.

Sa aspekta pravne sigurnosti, koja je izuzetno bitan faktor uspostavljanja povoljne poslovne klime, do sada doneseni i usvojeni zakoni i uspostavljene institucije, čine bitan preduslov za dalje usklađivanje sa evropskim zakonodavstvom i iskorak u institucionalnom građenju pravnog sistema u BiH. Efikasnost pravnog sistema je daleko od potrebnog nivoa.

Na području stranih ulaganja u kontekstu unapređenja povoljne poslovne klime postignuti su određeni rezultati. Zabilježen je porast direktnih stranih ulaganja u 2004. godini u odnosu na prethodne godine, pri čemu se ovaj trend nastavio i u 2005. godini. Očekuje se da će se taj trend nastaviti sa otpočinjanjem pregovora o pridruživanju sa EU.

Činjenica da strategija razvoja nije usvojena u planiranom roku, veliki je propust na planu razvoja i jačanja preduzetništva. Implikacije nedostatka ovakve strategije evidentne su i na zaposlenost, povećanje pokretljivosti ljudi i kapitala, brzo prilagođavanje promjenama i brzi prelazak iz sektora u sektor, institucionalni razvoj, kao i na sveukupni ekonomski rast i smanjenje siromaštva.

Nezaposlenost bilježi trend rasta i ostaje kao jedan od najznačajnijih problema BiH ekonomije. Ovakav pokazatelj upućuje na potrebu daljeg unapređenja poslovnog okruženja za porast zaposlenosti, podsticanje poduzetništva i razvoj malih i srednjih preduzeća. Pokazatelji o ostvarenom nivou aktivnosti Buldožer komisije i realizaciji zacrtanog iz dokumenta «Posao i pravda» ukazuju na značajan zastoј u ovoj oblasti i potrebu razvijanja uloge Udruženja poslodavaca BiH.

Članstvo u WTO-u, jedna je od pretpostavki čije će ispunjenje značajno uticati na tržište BiH i integrisanje BiH tržišta u tržište Evropske Unije, kao i kreiranje poslovnog okruženja.

Evropska Unija je odlučila da postane «najkonkurentnija i najdinamičnija privreda zasnovana na znanju u svijetu, koja je u stanju da održivo «ekonomski raste sa više i boljim radnim mjestima i većom društvenom kohezijom» (Savjet Evrope, Lisabon, mart 2000. godine).²³

Kretanje roba, usluga, kapitala i ljudi, politika konkurencije, zajednička carinska tarifa prema trećim zemljama, dakle carinska unija, te zakonodavstvo sastavljeno iz niza uredbi i propisa koji implementiraju sve članice bez izuzetka, garant su napretka EZ.

Važan dokument u procesu prihvatanja EU legislative je Bijela knjiga «Priprema pridruženih zemalja Centralne i Istočne Evrope za integraciju u Unutrašnje tržište Unije», koja je usvojena od strane Evropske komisije 1995. godine kao podrška zemljama centralne i istočne Evrope na njihovom putu ka članstvu u EU. Kada jedna zemlja provede sve navedene aktivnosti i mjere unutrašnje tržište EU proširiće se i na teritoriju te zemlje i prije njenog punopravnog članstva u Uniji.

Izgradnja Jedinjenog ekonomskog prostora Bosne i Hercegovine ustvari je izgradnja tržišta Bosne i Hercegovine po modelu Unutrašnjeg tržišta Evropske unije.

U skladu sa Strategijom razvoja BiH identificirani su sljedeći prioriteti:

- Harmonizirati propise koji reguliraju slobodu kretanja roba, usluga, kapitala i lica sa EU zakonodavstvom,
- Uspostaviti zakonski i institucionalni okvir za slobodniju konkurenciju i zaštitu potrošača,
- Uvesti odredbe o zajedničkom priznavanju proizvoda u pravnom poretku BiH,
- Povećati mobilnost radne snage i eliminirati sve oblike diskriminacije u zapošljavanju,
- Unaprijediti koordinaciju upravljanja javnom infrastrukturom i
- Stimulirati regionalni ekonomski razvoj.

Koliko je naša privreda spremna za primjenu propisa EU koji će uskoro postati propisi BiH i bez čega nema izvoza najbolje svjedoči podatak da se na poziv projekta EU SES II za besplatnu pripremu firmi za CE označavanje²⁴ umjesto 15 prijavilo se samo 13, a od njih su samo četiri stigle do kraja procesa. Pored toga, menadžeri i stručnjaci kompanija često brkaju CE označavanje (zakonska obaveza u EU) sa dobrovoljnim certificiranjem sistema kvaliteta po ISO 9001.

Povoljno poslovno okruženje, odnosno, povoljna poslovna klima podrazumijeva adekvatnost pravnog, poslovnog, socijalnog i sigurnosnog, dakle uopšte društveno ekonomskog ambijenta za realizaciju poslovnih aktivnosti.

U tom kontekstu unapređenje poslovnog okruženja u najširem smislu jeste pretpostavka uspostavljanja stabilnog poslovnog sektora BiH određenog novim performansama, a prije svega: privatnim vlasništvom, preduzetništvom, učešćem direktnih stranih investicija, stabilnim poreskim, pravnim, sudskim i sigurnosnim sistemom prilagođenim realizaciji

²³ Preuzeto iz teksta Revizije SRS za sektor obrazovanja.

²⁴ U Sloveniji ove pripreme koštaju do 50.000 EURA.

uspješnih poslovnih aktivnosti. Važno je da poslovno okruženje BiH prepozna i može odgovoriti svim izazovima i uticajima na unutrašnjem, kao i na vanjskom planu, a posebno procesima koje donosi globalizacija u svim svojim aspektima.

Prioritetne mjere u ovoj oblasti uključuju i veću pažnju u implementaciji sledećih uvjeta:

- Okončati aktivnosti usaglašavanja i usvojiti Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća u BiH;
- Osnovati centre za razvoj malih i srednjih preduzeća u lokalnim zajednicama;
- Ojačati institucionalni okvir za provođenje politika u oblasti poduzetništva i razvoja malih i srednjih preduzeća, kao i koordinaciju u radu Državnog ureda za provođenje preporuka Evropske povelje za podršku malim i srednjim preduzećima sa nadležnim entitetskim institucijama;
- Uspostaviti Fond za garancije za podršku malim i srednjim preduzećima u skladu sa nadležnostima i mogućnostima države BiH i entiteta;
- Stvaranje uslova za strana ulaganja;
- Jačanje i razvijanje funkcija i uloge FIPA (Agencija BiH za unapređenje stranih ulaganja).
- Osigurati pristup tržišno prihvatljivim izvorima finansiranja za mala i srednja preduzeća - problematika stvaranja uslova za pristup kapitalu u funkciji razvoja malih i srednjih preduzeća, koja nije posebno tretirana u dijelu finansijskog sektora, mora naći potrebni prostor u okviru aktivnosti poslovnog okruženja. Naime, nema razvoja ovog sektora bez stvaranja povoljnijih uslova pristupa kapitalu za poduzetnike na prostoru cijele BiH.

U narednom periodu potrebno je pažnju usmjeriti na mjere koje se poduzimaju na planu procesa pridruživanja EU, a posebno:

- Vršiti dalje ubrzano usklađivanje zakona i propisa BiH koji tretiraju poslovno okruženje, sa direktivama i evropskim zakonima i implementacija istih,
- Preduzeti potrebnu edukaciju osoblja, kadrovsko i institucionalno građenje za proces pregovaranja u vezi sa problematikom poslovnog okruženja,
- Primijeniti najbolju evropsku praksu u procesu registracije preduzeća, unaprijeđenju preduzetništva i povećanju zaposlenosti.

Značajan izvor finansiranja projekta unapređenja poslovnog okruženja su i sredstva predviđena za finansiranje projekta – kod domaćih i ino organizacija, a posebno sredstva Evropske Unije i drugih donatora.

Evropska unija je usvojila najnoviju strategiju Unutrašnjeg tržišta unije, a konkretne mjere za provođenje ove strategije stalno se preispituju i inoviraju.

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, slobodno se može reći da je Evropska komisija inicirala najvažnije aktivnosti u ovim oblastima uglavnom putem programa Phare i CARDS.

Najnoviji projekti koje finansira EU i dalje značajno pomažu ispunjavanje zahtjeva Bijele knjige.

Neophodno je aktivirati Agenciju za sigurnost hrane i Agenciju za nadzor tržišta, uspostaviti jedinice za tehničku legislativu pri nadležnim ministarstvima po grupama proizvoda, implementirati obuku javnih službenika, posebno inspektora, masovnu obuku industrijskih menadžeta i stručnjaka, i obezbijediti neophodno testiranje i kalibraciju laboratorija i certifikacionih tijela u BiH ili potpisati ugovore o uslugama sa kompetentnim laboratorijama i certifikacionim tijelima u regionu.

Za grupe proizvoda izvan poglavlja 2 Bijele knjige (motorna vozila, hemikalije, lijekovi za ljude i za veterinarsku upotrebu i kozmetika), za koje nije ništa urađeno, zainteresovane strane

će odrediti prioritete u preuzimanju legislative, uspostavi odgovarajućih jedinica u resornim ministarstvima i tehničke infrastrukture (laboratorije, certifikaciona i inspekcijiska tijela).

5.3. SOCIJALNO OKRUŽENJE

Sistem socijalne zaštite treba gledati kao mjere koje zajednički djeluju na promoviranju društveno uključivog humanog razvoja, smanjenju siromaštva i podršci boljoj produktivnosti i rastu.

Neophodna je bliska saradnja na obezbjeđivanju da socijalna zaštita i druge razvojne politike budu konzistentne i da se međusobno podržavaju.

Nažalost, situacija u BiH nije dobra:

- Skoro jedna petina (17,8%) BiH stanovništva se nalazi ispod linije siromaštva, dodatnih 30 posto se nalazi odmah iznad linije siromaštva, i ovakva situacija je skoro konstantna od 2001. godine uprkos ekonomskom rastu,
- Veliki broj nezaposlenih, od čega je veći procenat među mladim,
- Otvaranje radnih mjesta je sporo. Većina stanovništva je u neformalnom sektoru.

Siromaštvo je značajan socijalni destabilizirajući faktor i prioritetna preokupacija humanog razvoja. U socijalnom sektoru koncentrisane su najteže posljedice ekonomskog stanja u kome se nalazi FBiH, odnosno BiH.

U Federaciji BiH poduzimaju se aktivnosti na tranzicionim procesima u sferi socijalnog sektora, u cilju njegovog osposobljavanja i uređivanja za period nakon povlačenja međunarodne zajednice.

U BiH oko 690.000 stanovnika živi u siromaštvu, a oko 700.000 nije obuhvaćeno nijednim vidom zdravstvenog osiguranja.

Narastle potrebe za socijalnom zaštitom stanovništva dovode do porasta broja nezbrinutih i ugroženih građana u FBiH. Osim korisnika socijalne zaštite koji su u klasičnom smislu siromašni, veliki broj građana nije obuhvaćen postojećim sistemom socijalne zaštite, a nemaju ni minimum uslova za obezbjeđenje socijalne sigurnosti i egzistencije. To su mladi radno sposobni a nezaposleni, radnici sa niskim primanjima, penzioneri sa malim penzijama, raseljene osobe i izbjeglice, demobilisani borci, ratni vojni invalidi i porodice poginulih boraca, kao i veći broj deficitarnih - jednoroditeljskih porodica.

Federacija Bosne i Hercegovine izdvaja manje za socijalno staranje ugroženog stanovništva od bilo koje zemlje u regionu. Prema podacima Svjetske banke, izdvajanja za socijalnu i dječiju zaštitu iz bruto domaćeg proizvoda (BDP) u 2000. godini u Federaciji Bosne i Hercegovine iznosila su samo 0,7%.²⁵

U sektoru socijalne i dječije zaštite neophodno je donijeti srednjoročne i dugoročne mjere politike razvoja utemeljene na realnim srednjoročnim i dugoročnim, budžetskim i vanbudžetskim sredstvima za socijalnu i dječiju zaštitu i utvrditi učešće potrošnje za socijalnu i dječiju zaštitu u BDP na nivou entiteta i kantona. Ni u jednom od entiteta ne postoji izdvajanje za socijalnu pomoć koja se finansira ili podržava iz entitetskog budžeta.

Međutim, i dalje je značajan broj stanovnika u Federaciji BiH koji se nalazi u stanju socijalne potrebe (prema procjeni oko 60% stanovnika). Osim toga, kod velikog broja zaposlenih (25%), plaće pokrivaju do 65% troškova «potrošačke korpe» za četveročlanu porodicu.

Socijalna primanja nezaposlenih su također važan pokazatelj socijalne zaštite u BiH. Za ove potrebe uveden je doprinos na bruto plaće od 3% (2% na teret radnika i 1% na teret

²⁵ U Sloveniji 1,1%, Makedoniji 6,0%, Hrvatskoj 1,9%, Bugarskoj 1,4%, Latviji 2,4%, Estoniji 2,1% i Republici Srpskoj 1,1%.

poslodavaca). Visoka stopa nezaposlenosti i niske plaće čine sredstva za ove namjene nedovoljnim.

Veliki broj ekonomski neaktivnog, odnosno izdržavanog stanovništva, koji čine penzioneri, obrazovni kontingent stanovništva i stanovništvo izvan rada (porodične obaveze-domaćice, invalidi i bolesni), predstavlja veliko opterećenje zaposlenim radnicima. Naime, **u FBiH odnos broja zaposlenih radnika i izdržavanog stanovništva je veoma nepovoljan (1:4)**. U Federaciji BiH svaki 173. stanovnik je invalid. Od ukupnog broja ratnih vojnih invalida u Federaciji BiH, prema ocjeni, zaposleno ih je svega oko 50% .

Dosadašnja praksa je pokazala da zbog različite ekonomske moći kantona, postoji i različitost u nivoima socijalne zaštite. Poseban problem predstavljaju socijalne ustanove (domovi za djecu bez roditeljskog staranja, zavodi za ometene u fizičkom i psihičkom razvoju, domovi za stara lica i dr.), za koje u većini slučajeva općine ili kantoni ne podmiruju troškove.

Socijalna zaštita kao državna i društvena djelatnost, pored materijalne podrške, institucionalne i vaninstitucionalne zaštite, treba da ostvari socijalno aktivnu ulogu prema korisnicima ove zaštite, posebno da neprekidno radi na njihovom osposobljavanju da sami preuzimaju odgovornost za samozaštitu i napredovanje u životu.

Rješavanje problema izbjeglica, raseljenih lica, te povratnika predstavlja svakako socijalno i politički najosjetljivija pitanja, koje istovremeno ima i veoma značajne ekonomske implikacije.

Cilj Strategije tranzicije socijalne zaštite je da se ona dovede na nivo primjeren materijalnim mogućnostima i da obezbijedi "minimalan" nivo socijalne sigurnosti, da se izvrši deregulacija, da nositelji budu približeni korisnicima, da pored državnih institucija u socijalnom zaštićivanju učestvuju i građani putem nevladinih organizacija i neprofitnog sektora, te da socijalna izdvajanja ne idu na štetu ekonomskog razvoja, ali da ga sa socijalnim mjerama podržavaju. U tom smislu potrebno je donijeti Zakon o humanitarnim organizacijama BiH.

Minimalni nivo socijalne sigurnosti (utvrđena linija siromaštva) moguće je ostvariti na cijelom području Federacije BiH jedino primjenom principa solidarnosti (od općine do FBiH).

Zaštita **porodice sa djecom** je integralni dio socijalne politike, ali i djelatnost od posebnog interesa, koja ima za cilj obezbjeđenje svoj djeci približno jednakih uvjeta za zdrav i pravilan rast i razvoj, kao i pružanje pomoći u reproduktivnoj ulozi porodice.

U skladu sa Srednjoročnom razvojnom strategijom BiH u periodu od 2004. do 2007. godine, smanjenje siromaštva je, pored ekonomskog rasta, jedan od glavnih ciljeva ove Strategije. Ovi ciljevi su preduslov za održiv i uravnotežen ekonomski razvoj zemlje i ubrzanje procesa EU integracija.

Siromaštvo se definiše kao višedimenzionalni fenomen koji, pored nedovoljnih prihoda za zadovoljenje životnih potreba, podrazumijeva i nemogućnost zapošljavanja, neodgovarajuće stambene uslove i neadekvatan pristup socijalnoj zaštiti, zdravstvenim, obrazovnim i komunalnim uslugama. U ostale ključne aspekte siromaštva ubrojani su i neostvarivanje prava na zdravu životnu sredinu i prirodna bogatstva, prije svega na čistu vodu i vazduh.

Od svih zemalja koje su nastale raspadom SFRJ, BiH je najsiromašnija. Nažalost, na listi najsiromašnijih zemalja u Evropi, BiH je također veoma visoko pozicionirana.

Ukupna konsolidirana izdvajanja za socijalnu brigu i zaštitu u 2006. su procijenjena na 1.519,60 miliona KM. Planirana budžetska izdvajanja u FBiH u 2006. su određena u iznosu od 446,6 miliona KM, što predstavlja povećanje od 31,5% u odnosu na 2005. i rezultat je uvođenja novih socijalnih davanja za civilne žrtve rata, ne-ratne invalide, nosioce ratnih priznanja i dječije dodatke.

Sistem socijalne zaštite u BiH treba urgentnu reformu. Ekonomski rast i efikasan sistem socijalne zaštite su prema tome dva ključna elementa razvoja.

6. DOSTIGNUTI NIVO RAZVOJA FBiH, ODNOSNO BiH (BDP)

U obračunu bruto domaćeg proizvoda koristi se metodologija nacionalnih računa (SNA) Prema metodologiji nacionalnih računa (SNA), koje primjenjuju sve zemlje tržišne privrede, u stvaranju novostvorene vrijednosti pored proizvodnih djelatnosti uključuju se i neproizvodne usluge (obrazovanje, zdravstvo, kultura, šport, nauka, organi državne uprave, narodna odbrana, društveno-političke organizacije, usluge finansijskih organizacija, stambene usluge, kao i lične usluge za fizička lica

Normalna predratna godina u privrednom smislu bila je 1990. godina u kojoj je na nivou BiH ostvaren GDP u iznosu 10.633 miliona USD ili 2.446 USD po stanovniku.

Poslije Dejtona, zahvaljujući međunarodnoj pomoći i kreditnim sredstvima, bruto domaći proizvod (GDP)u BiH počeo je da raste.

U 2004. godini u BiH bruto domaći proizvod je ostvaren u iznosu 13.479,2 miliona KM, od čega se odnosi na FBiH 8.897,2 miliona, Republiku Srpsku 4.226 miliona i Distrikt Brčko 356 miliona KM.

Procjenjuje se da je (BDP) u 2005.dostigao 14.455 miliona KM, što po glavi iznosi 3.761 KM ili 2.351 USD²⁶. U odnosu na ostvareni (BDP) 1990.godini procjenjeno ostvarenje BDP u 2005.godini iznosi 85%. Da bi se dostigla predratna razina ostvarivanja bruto domaćeg proizvoda uz prosječnu stopu rasta od preko 4% treba najmanje 3 do 4 godine.

Zbog promjenjene metodologije obračuna bruto domaćeg proizvoda znatnije se promjenila struktura po oblastima (područjima) u kreiranju ove makroekonomske kategorije. Primjera radi u 1990.godini industrija uključujući i energiju i rudarstvo je kreirala društveni proizvod po djelatnostima 43,4%, trgovina 17,2%, poljoprivreda 9,5% itd. Učešće ovih djelatnosti u formiranju (BDP) u 2005.godini industrija sa energijom i rudarstvom ne prelazi 20%, trgovina 10,5% i poljoprivreda oko 8%.

Ostvareni BDP ukupno i po glavi stanovnika u BiH u odnosu na zemlje u okruženju je na dosta niskom nivou, a da ne govorimo na visoko razvijene zemlje. Prema podacima CIA –The word Factbook za 2005.godinu za 232 zemlje BiH je rangirana na 115 mjestu sa 6.800 USD per capita²⁷, Ukrajina 6.800, Belize 6.800, Dominikanska Republika 6.500, Venecuela i Kina u rasponu od 6.200 do 6.500 USD per capita. Prema ovom izvoru najviše je rangiran Luksemburg sa 62.700 USD –per capita, zatim Ekvatorialna Gvineja 50.200, Norveška 42.400 i SAD 41.800 i dr.

Očito je da ove podatke treba uzeti s velikom rezervom, s obzirom da se radi o procjenjenim podacima za 2005. godinu i pretpostaviti je da ovaj izvor uključuje i dio sive ekonomije zavisno od zemlje do zemlje. Očito je kada se ovi podaci uporede sa podacima BiH što se tiče ostvarenog BDP ukupno i po glavi stanovnika razlike su više nego očite. Da bi Federacija BiH, odnosno BiH uhvatila korak sa srednje razvijenim zemljama treba ostvarivati u kontinuitetu i bržu i veću stopu rasta.

7. BILANSIRANJE VAŽNIJIH INDUSTRIJSKIH I OSNOVNIH POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA U FBiH

7.1. INDUSTRIJSKI PROIZVODI

Materijalni, odnosno robni bilansi ne donose se već duži period. Poznavanje vlastitih mogućnosti proizvodnje određenih proizvoda kao i potrebe za istim od velikog su značaja sa stanovišta zaštite domaće proizvodnje. Koliko je zaštićena domaća proizvodnja govore podaci

²⁶ Procjenjen broj stanovnika iznosi 3.843.000.

²⁷ Hrvatska 11.600 USD, Makedonija 7.400 USD, Poljska 12.700 USD, Mađarska 15.700 USD, Rumunija 8.300 USD per capita.

o deficitu robne razmjene BiH sa inozemstvom koji se ostvaruje posljednjih godina, nasuprot suficitu koji je BiH ostvarivala u predratnom periodu.

U ovom trenutku, za izradu, bilansa, ove vrste, statistički i drugi podaci su vrlo oskudni. Federalni zavod za statistiku mjesečno prati ostvarivanje proizvodnje odabranih industrijskih proizvoda. Za nivo BiH, Agencija za statistiku BiH takođe publikuje ove podatke godišnje.

Da bi se izvršilo bilansiranje industrijskih i drugih proizvoda nužno je sagledati mogućnosti proizvodnje, kao i nivo potreba.

Obzirom da se nezna u dovoljnoj mjeri problematika proizvodnje na nivou preduzeća vrlo je otežano davati procjene proizvodnje na nivou proizvoda.

Što se tiče energenata (ugalj, električna energija, derivati nafte i prirodni gas), svake godine Vlada Federacije BiH donosi Bilans energetskih potreba FBiH koji sadrži slijedeće elemente: proizvodnju, uvoz, izvoz i potrošnju.

Nalazišta i proizvodnja **uglja** zadovoljavaju u potpunosti domaće potrebe i planira se značajniji izvoz ovog energenta.

Potrebe za **električnom energijom** za Federaciju BiH u 2006. godini iznose 8.085 GWh. Bilans ovog energenta na nivou Federacije BiH je zatvoren proizvodnjom električne energije dvije Elektroprivrede (Elektroprivreda BiH i Elektroprivreda HZHB) i uvozom.

Potrebe za derivatima **nafte i prirodnim gasom** se u cjelosti zadovoljavaju uvozom.

Kamena so se isključivo proizvodi u FBiH. Značajna ležišta soli su u Tuzli gdje imaju dva ležišta (Tušanj i Tetima). U 2005. godini u FBiH proizvedeno je 68.125 tona **vakumirane soli** ili 4,1% manje nego 2004. godine, a kamene soli za industriju 13.887 tona ili 9,6% više nego u 2004. godini.

U Federaciji BiH postoji više proizvođača **piva** (Sarajevo, Tuzla, Bihać i Grude).

U FBiH u 2005. godini ostvarena je proizvodnja piva od 662.427 hl ili 2,9% više nego 2004. godine. Svi podaci govore kada se ima u vidu proizvodnja piva u 1991. godini da se značajne količine piva uvoze.

Većina vinograda Bosne i Hercegovine se nalazi u području Hercegovine na površini od 3.427 ha. BiH je u 1990. godini imala 5.780 ha vinograda. Od toga na vinogradski rejon Hercegovine otpadalo je 5.690 ha vinograda. Rat je nanio ogromne štete vinogradima, posebno u Hercegovačko-Neretvanskom kantonu.

Analize pokazuju da se zadovoljavaju potrebe stanovništva proizvodnjom **grožđa**, a povećanjem površina, odnosno prinosa, proizvodnja grožđa može se znatno povećati.

Proizvodnja **duhana** je bila godinama tradicionalni proizvod Hercegovine. Istina slabijeg kvaliteta, znatne količine proizvodnje duhana ostvaruje i Posavina.

U odnosu na predratnu proizvodnju, sadašnja proizvodnja je više nego simbolična. Prema tome, sa donešenim sistemskim rješenjima postoje svi preduslovi za ostvarivanje znatno veće proizvodnje ove kulture.

Postoji veliki raskorak između proizvodnje duhana, odnosno mogućnosti proizvodnje i količine **cigareta** koje se uvoze. O ovom problemu se posljednjih godina dosta govori i na sistemskoj osnovi je nužno riješiti ovo pitanje.

U Federaciji BiH ima 13 ležišta krečnjaka. Krečnjak se mnogo koristi u industriji, poljoprivredi i prometu. Primjena krečnjaka u metalurgiji je vrlo velika i služi kao topitelj. Ima veliku primjenu u građevinarstvu. Proizvođači negašenog **kreča** su Fabrika kreča Srebrenik i Proizvodnja kreča Lukavac.

U FBiH nalazi se više ležišta **gipsa**. Gips se upotrebljava u više djelatnosti (građevinarstvu, hemijskoj industriji, medicini i dr.). Ostvarena proizvodnja gipsa u FBiH u 2005. godini iznosi 29.425 tona. Proizvođač gipsa je Tvornica gipsa Donji Vakuf i Prozor.

Bilansne rezerve cementnih sirovina su vrlo velike (oko 200 miliona tona). Iz ekonomskih razloga **cement** se obično proizvodi samo od laporca i krečnjaka. Proizvođači cementa u FBiH su Tvornica cementa Kakanj i Fabrika cementa Lukavac.

Ostvarena proizvodnja cementa u FBiH u 2005. godini iznosi 1.025.540 tona.

Proizvođač **betonskog čelika i valjane žice** je dio preduzeća i valjaonica Zenica i «Mittal Steel» Zenica. U 1991. godini u BiH je ostvarena proizvodnja od 388.000 tona, a u 2005. godini u FBiH od 71.109 tona. Proizvodnja betonskog čelika i valjane žice skoro da je prepolovljena. Pošto proizvođača ovih proizvoda nema u Republici Srpskoj ovi podaci su uporedivi, s napomenom da se najveći dio nalazišta ruda za ovu proizvodnju nalazi u Republici Srpskoj.

Proizvođač **žice** je Žica Sarajevo. U 2005. godini ostvarena je simbolična proizvodnja.

Proizvođač **aluminija u ingotima i blokovima** je Aluminij Mostar. Kako Aluminijevski kombinat iz Mostara znatnim dijelom učestvuje u ostvarenom izvozu FBiH, te da se radi o strateškom proizvodu sa dosta povoljnom cijenom na svjetskom tržištu za očekivati je da će se obim poslova, kao i izvoz, u narednom periodu znatno povećavati.

Proizvođač **frižidera i zamrzivača za domaćinstvo** u FBiH, prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, jedino je «Bira» Bihać. U 2005. godini u FBiH ostvarena je proizvodnja frižidera i zamrzivača od 4.355 tona, što je u odnosu na 2004. godinu više za 40,8%. Sa stanovišta potreba za ovim proizvodima radi se o veoma skromnoj proizvodnji.

Proizvodnju **putničkih automobila** u FBiH obavlja Volkswagen Sarajevo-Vogošća. Kako se radi o veoma skromnoj godišnjoj proizvodnji automobila, a imajući u vidu broj automobila sa kojima raspolažu domaćinstva u FBiH, znači da se zadovoljavaju potrebe skoro u cjelosti uvozom.

Inače, industrijsku proizvodnju u osnovi karakteriše nedostatak obrtnih sredstava, tržišta, nisko korištenje kapaciteta, nelikvidnost i gubici u poslovanju.

Prosječna stopa rasta fizičkog obima industrijske proizvodnje u FBiH u periodu od 2000. do 2005. godine iznosila je 9%.

Stopa rasta fizičkog obima industrijske proizvodnje u FBiH u 2005. u odnosu na 2004. godinu iznosila je 6,1%.

Dosadašnji razvoj industrije je protekao u razvojno nepoticajnom okruženju. Zbog navedenog i drugih razloga konkurentnost industrijskih firmi je vrlo niska.

Biti konkurentan danas nije pitanje uspjeha, nego pitanje opstanka. Izgradnja i stalno podizanje konkurentnosti postaje ključni zadatak u pokušaju ostvarivanja razvojnih ciljeva. Preduzeća trebaju biti fleksibilna, inovativna i kontinuirano usavršavati svoje poslovanje. Pored poimanja prirodnih resursa kao faktora konkurentnosti, nosioci konkurentnosti postaju sve više školovani i obrazovani kadrovi, odgovarajuće tehnologije, finansijski kapital, i dr.

Iznijeto stanje u domenu konkurentnosti domaće proizvodnje na inozemnom tržištu ukazuje na potrebu njenog poboljšanja, te uvažavanja osnovnih faktora konkurentnosti (njegovanje i upravljanje intelektualnim kapitalom preduzeća, stimulisanje izvoza, tehnološki razvoj, unapređenje kvaliteta proizvoda prema međunarodnim standardima ISO 9001:2000, poboljšanje produktivnosti, veća strana ulaganja, istraživanje domaćeg i stranog tržišta, te ohrabrivanje razvoja malih i srednjih preduzeća, odnosno privatnog sektora kao sastavnom dijelu aktivne konkurentske politike).

U prilogu se dostavlja Pregled proizvodnje odabranih industrijskih proizvoda prema statističkim podacima u FBiH u periodu od 1998 do 2005. godine.

7.2. POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENI PROIZVODI

Poljoprivredne površine na području FBiH prema zadnjem oficijelnom podatku (2004. god.) obuhvataju 1.151 hiljada ha. Na obradivu zemlju odnosi se 726 hiljada ha ili 63%. Problemi

koji danas, a i ranijih godina, opterećuju poljoprivredu su usitnjenost zemljišnog posjeda, niska produktivnost rada i nestabilnost tržišta poljoprivrednih proizvoda. Efikasno korištenje poljoprivrednog zemljišta u FBiH, s obzirom na njegovu ograničenost, od bitnog je značaja za razvoj poljoprivrednog sektora. Zbog predratnog i poslijeratnog napuštanja seoskih (ruralnih) krajeva²⁸, problema s minama te dominacije malih usitnjenih posjeda to je, za sada, onemogućeno. Poljoprivredna proizvodnja u FBiH je znatno ispod svojih mogućnosti.

PROIZVODNJA I POTREBE OSNOVNIH POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENIH PROIZVODA

PROIZVODI	Jedinica mjere	Godišnja proizvodnja ²⁹	Godišnje potrebe ³⁰
Pšenica i raž	t	70.341 ³¹	349.190
Kukuruz za ljudsku ishranu	t	46.620	46.620
Goveđe meso	t	16.262	28.900
Ovčje i kozje meso	t	1.535 ³²	7.925
Svinjsko meso	t	4.699	17.000
Perad	t	7.616	31.440
Ostalo meso (ribe i dr.)	t	...	9.050
Jaja	mil. kom.	268	349
Mlijeko	mil. lit.	321	397
Biljne masnoće (ulje)	000 lit.	1240	27.970
Šećer	t	-	41.960
Krompir	t	245.443	186.480
Grah	t	7.049	23.310
Luk	t	23.652	16.780
Ostalo povrće i kupus	t	...	139.860
Šljiva	t	28.351	23.310
Jabuka	t	17.954	34.965
Kruška	t	8.238	23.310
Ostalo voće	t	...	34.965
Grožđe	t	20.328	11.655
Med	t	1.451	1.170
Duhan	t	1.482	4.660

Proizvodnja uljarica iskazana kao ulja. Kod krompira uračunata i godišnja potreba sjemenskog krompira oko 75.000 t. Ukupna proizvodnja kukuruza 218.416 t.

Prema ovom bilansu, u periodu 2005. – 2006. godine, ostvarenom vlastitom proizvodnjom hrane moguće je podmiriti vlastite potrebe sa oko 60%, na bazi procijenjenog broja stanovnika³³ i prosječne potrošnje po stanovniku ispod srednje razvijenih zemalja³⁴.

²⁸ U cijeloj BiH danas ima tek nešto više od 15% seoskog stanovništva.

²⁹ Federalni zavod za statistiku, podaci za 2005. god. – zadnji oficijelni.

³⁰ Izvor podataka: Srednjoročna strategija poljoprivrednog sektora za FBiH, mart 2000. godine, preračunato na 2.331.000 prisutnih stanovnika.

³¹ Odnosi se na 2004. godinu.

³² Samo ovčje meso.

³³ U 2005. godini u FBiH ima 2.331.000 prisutnih stanovnika.

³⁴ Potrebe u hrani iskazuju se dnevnom potrošnjom prosječnog stanovnika sa oko 10.000 džula i po 70 grama bjelančevina i masti.

Iz pregleda je uočljivo da je iskazan **deficit** u proizvodnji **pšenice i raži** (stepen zadovoljenja potreba samo 20%), **mesa** (32%), **jaja** (77%) i **mlijeka** (81%).

Potrebe stanovništva u cjelosti **zadovoljava** vlastita **proizvodnja kukuruza za ljudsku ishranu, kromira, luka, šljiva, grožđa i meda**. Osim podmirenja vlastitih potreba ostvarit će se i tržišni višak u proizvodnji krompira, luka, šljiva i grožđa. Iz prezentiranog bilansa vidljivo je da još uvijek **nemamo** proizvodnju **šećera**, i gotovo da nemamo proizvodnju biljne **masnoće (ulja)**.

Za uvoz hrane u FBiH još uvijek se izdvaja više od milijardu KM. U 2005. osim uvoza šećera, biljnih masnoća, mlijeka i mesa, najviše je povećan uvoz žitarica te određenog voća i povrća.

I pored negativnih kretanja koja nisu bila naklonjena poljoprivredi, došlo je do određenih pomaka u razvoju agrara. To najbolje ilustruje rast procenta zadovoljenja potreba u hrani u poslijeratnom periodu sa 30,2% u 1996. godini na oko 60% u 2005. godini.

Da bi ostvarili proizvodnju osnovnih poljoprivredno – prehrambenih proizvoda u obimu godišnjih potreba, neophodno je obezbijediti značajnu ulogu države, odnosno podsticajne mjere (premije i regresije) i zaštitne mjere, posebno od nelojalne konkurencije uvoznih roba. Takođe, potrebno je preduzeti sve aktivnosti na sprječavanju obolijevanja i žirenju bolesti stoke, peradi i biljaka.

U periodu od 2006. do 2010. godine poljoprivreda FBiH ne bi trebala težiti prema bilansu kojim bi se količinski zadovoljile ili ublažile potrebe ishrane njenog stanovništava. Naime, trebalo bi preferirati vrijednosni kvalitet prehrambenog bilansa podržavajući strukturu proizvodnje koja će u dogledno vrijeme donijeti profite, odnosno osigurati privlačnije zarade poljoprivrednim proizvođačima. To ne znači da će se FBiH odreći bilansno uvijek aktuelne proizvodnje neophodnih žita, nego će omogućiti veću profitno naklonjeniju proizvodnju krošnjastog, južnog i jagodičastog voća te grožđa, povrća, ljekovitog bilja, ribe i meda. Krajnji bilans traži odlučan i selektivan rast proizvodnje favorizujući proizvode koji će plasmanom na tržište (direktno ili indirektno – prerada) osigurati egzistenciju proizvođačima. Detaljan pregled sadašnjeg stanja i pravaca budućeg razvoja po djelatnostima, granama i proizvodima dat je u Srednjoročnoj strategiji razvoja poljoprivrednog sektora u FBiH (2006. - 2010.) Sarajevo, 2006. godine, na stranama 139 – 165, web stranica: www.fmpvs.gov.ba. Strategija je pripremljena na zahtjev Vlade FBiH i u proceduri je usvajanja.

